

TARTU RIIGLIK ÜLIKOOL
NSV Liidu ajaloo kateeder

Ametialaseks kasutamiseks

Riina Aavik

TÜRI LINNA ARENG
SOTSIALISMI PERIOODIL
(1944-1970)
DIPLOMITÖÖ

Töö juhendaja
professori k.t. ajaloodoktor
Raimo Pullat

TARTU 1974

Sissejuhatus

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXIV kongress püstitas ühiskonnateaduste ette suure ülesande. "Meil on tarvis ühiskonnateaduste üha resoluutsemat pööret oleviku ja tuleviku seisukohalt aktuaalsete probleemide läbitöötamise poole."¹

Erilist huvi ajalooteaduse seisukohalt pakub linnade, asulate, kolhooside, sovhooside ja ettevõtete ning vabrikute ajalugu. Juba Vladimir Iljitš Lenin pidas väga tähtsaks linnade ja tööstusettevõtete ajaloo ning üldse kohalike kogemuste uurimist ja üldistamist. "Klassiteadlikud töölised, edasi viies oma liikumist, vaatavad alatasa töölisliikumise poolt käidud tee tagasi ja mõtlevad ikka uuesti selle üle, kas see tee on õige, kas pole võimalik leida paremat teed."²

Kohalike rajoonide, linnade, asulate põhjalik ja igakülgne tundmaõppimine on oluline just selle poolest, et see aitab leida ja avastada kohapealseid reserve kommunismi ülesehitamise edukaks täitmiseks. See uurimissuund mõjub eriti aktuaalsena teaduslik-tehnilise revolutsiooni tingimustes. On ilmne, et mida paremini ja põhjalikumalt tuntakse kohtadel regionaalseid iseärasusi, looduslikke tingimusi ja ressursse, ajalooliselt kujunenud elu- ja töökogemusi, kogu eelnenud põlvkondade

---

¹ NLKP XXIV kongressi materjale. Tln., 1973, lk. 98.

² V.I. Lenin. Teosed. 20. kd., lk. 266.

töö- ja kultuuripärandit, samuti sotsialistliku kaasaja saavutusi, seda järjekindlamalt suudetakse lahendada ka kogu kommunistliku ülesehitustöö nõudlikke ülesandeid. Seda kinnitab ka V.I.Lenin: "Veel ja vee kord rohkem konkreetset kohalike kogemuste detailide, pisi-asjade praktika, asjalike kogemuste tundmaõppimisel, süvenemist tõelisesse ellu, niihästi maakonna kui ka valla ja küla ellu; selle analüüsimist ..."³

Kapitalistlike tootmissuhete areng XIX sajandil tõi kaasa üldise ja intensiivse linnastumise, mis tänapäeval on muutunud veelgi intensiivsemaks. Sellest tingituna on linn ja inimene ning nende vahelised suhted üks kaasaja tõsisemaid ja huvipakkuvamaid probleeme.

Mis on siis linnastumine? Ameerika kodanlik teadlane Nels Anderson defineerib seda nii: "Kõige lihtsamalt ja demograafilises mõttes võib urbaniseerumist defineerida kui protsessi, mille tulemusena rahvastik püüab koonduda suurematesse või väiksematesse rühmadesse."⁴

Teisalt mõistetakse seda protsessi kui põllumajandusliku rahvastiku siirdumist tööstusesse. Nõukogude spetsialistid seostavad urbaniseerumisprotsessi eelkõige tootlike jõudude ning tootmise arengu ja paigutuse probleemidega, sest tööstus on koondunud peamiselt linnadesse.

Marksistlik sotsioloogia vaatab linna kui sotsioloogilist kategooriat, mis sõltub esmajoones ühiskonna sotsiaalmajanduslikust struktuurist. K.Marx ja F.Engels avastasid esimes-

---

³ V.I.Lenin. Teosed, 36.kd., lk.529.

⁴ R.Pullat. Urbaniseerumise sotsioloogilisest ja demograafilisest aspektist. - "Ehitus ja arhitektuur", 1967, nr.5, lk.3.

tena linna arengu seadused, mis tulenevad tootlike jõudude arengust ja ühiskondliku tööjaotuse süvenemisest ning tootmissuhete muutumisest. Ajaloo vältel muutub linna ilme pidevalt, sõltuvalt sotsiaalmajanduslikust formatsioonist, milles ta areneb. K. Marx kummutas vaate, mis käsitas ühiskonda kui indiviidide mehhaanilist agregaat, mis lubab igasuguseid muudatusi ülemuste tahtel (või, ükskõik, ühiskonna ja valitsuse tahtel), ning mis tekib ja muutub juhuslikult, ja tõstis esimesena sotsioloogia teaduslikule pinnale, määrates kindlaks ühiskondlik-majandusliku formatsiooni mõiste kui antud tootmissuhete kogumi ja tehes kindlaks, et nende formatsioonide arenemine on looduslooline protsess.⁵

Viimasel ajal on kogu maailmas teaduslik huvi linnade arenguloo vastu suurenenud seoses industrialiseerimise kiire tempo ja linnade tormilise kasvuga. On jätkunud ka linnade kaugema ja lähema mineviku uurimine.

Üha rohkem on hakatud linnade ajaloo uurimisele tähelepanu pöörama Nõukogude Liidus, kus on üle 2000 linna ja üle 3000 alevi ning neis elab üle poole meie suure kodumaa elanikkonnast. On ilmunud mitmekõitelised Leningradi, Moskva, Minski ning paljude liiduvabariikide pealinnade, sealhulgas ka Eesti NSV pealinna Tallinna ajalugu.

Marksismi-leninismi rajajad on paljudes uurimustes arendanud ideed, et kommunistlik ühiskond peab enda ülesehitamiseks vältimatult looma uue asustuse.

" ... kapitalism valmistab oma kõrgema arenemisega ette uusi elemente tööstuse ja põllumajanduse ühendamiseks teaduse

---

⁵ K. Marx. Kapital. 1. kd., lk. 7.

ja kollektiivse töö kombinatsiooni teadliku rakendamise alusel, inimkonna uueks asustuseks, kaotades nii küla mahajäämuse ... kui ka hiigelmasside ebaloomuliku kuhjumise suurlinnadesse."⁶

Selles erakordselt tihedas formuleeringus võtab Lenin kokku kommunismiaegse asustuse põhilise olemuse ja eesmärgid.

Kommunismi materiaal-tehnilise baasi oluliseks tunnuseks on kommunistliku töö ja uue kõrgemate iseloomuomadustega töötaja arendamine. Asustusvorm võtab nimetatud ülesande lahendamist aktiivselt osa.

Meie sotsiaalne urbaniseerumispoliitika lähtub teesist, et linnastumisprotsess peab kulgema eelkõige inimese huvides, sotsialistliku humanismi lipu all. Sellest tulenevadki need keerulised ülesanded, mis seisavad meie linnasotsioloogide ja ehitajate ees.

Vastuolu selle vahel, mida me linnast teame ja mida peaksime teadma, muutub meile endile ähvardavaks. Spetsialistide arvates koosneb linna ankeet ja biograafia kümnetest tuhandetest näitajatest. Et neid kõiki koguda, analüüsida ja siis üldistusi teha, on tarvis hoopis paremini tundma õppida meie linnade sotsiaalset palet. Selleks tuleks aga kiiremini arendada nõukogulikku linnasotsioloogiat.⁷

Sotsialistlike linnade, maa poliitilise, majandusliku ja kultuurilise elu keskuste tundmaõppimisel on suur poliiti-

---

⁶ V.I.Lenin. Teosed. 21.kd., lk. 53.

⁷ R.Pullat. Mõeldes ideaalsele linnale, Tallinn, 1969, lk. 63.

line ja praktiline tähtsus. Linn kui sotsiaalne organism on meil kujunenud küla abistajaks ja toetajaks ning põllumajandusliku tootmise edendajaks. Vastuolu maa ja linna vahel on likvideeritav üksnes sotsialismi tingimustes ning just kiire urbaniseerumine aitab lõhkuda ühiskondlikke barjääre ning kaotada traditsioonilisi erinevusi linna ja maa vahel. Linnade uurimisel on eriti oluline pidevalt meeles pidada leninlikku juhtmõtet: Mitte unustada põhilist ajaloolist seost, vaadelda iga küsimust sellelt seisukohalt, kuidas teatud nähtus ajaloos on tekkinud, millised peamised etapid see nähtus on oma arenemises läbi teinud, ja sellelt tema arenemise seisukohalt vaadata, milliseks antud asi on muutunud nüüd!⁸ Nõukogude Eestis toimunud tohutud sotsiaalsed muudatused on oluliselt mõjustanud asustuse arengut, mille ümberkujundamine jätkub praegugi. Kõigepealt tuleb märkida linnastumise tempo järsku tõusu millega seoses linnalised asulad on suuresti laienenud. On selge, et linnade ja linnarahvastiku ajaloo uurimiseta pole mõeldav Eesti demograafilise arengu, tööstuse ja majanduse ning kultuuri arengu käsitlemine.

Eesti linnade ja nende rahvastiku süstemaatiline uurimine algas alles pärast Teist Maailmasõda. Hoogustuvalt mõjus ka Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituudi asutamine 1947. aastal. Eesti linnade ja nende rahvastiku arengut on uurinud ja oma teaduslikes töödes ja artiklites suuremal või vähemal määral käsitlenud R. Pullat, T. Rea, L. Loone, K. Siilivask, V. Tarmisto, O. Karma, A. Vassar jt.

Käesolev diplomitöö on kirjutatud teemal Türi linna areng

---

⁸ V.I. Lenin. Teosed. 29. kd., lk. 437.

sotsialismi perioodil. See hõlmab põhiliselt ajavahemikku 1944 - 1970. Töö eesmärgiks on näidata tüüpilise Eesti väikelinna ja selle rahvastiku arengut nõukogude võimu aastail.

Türi linna ajalugu kapitalismi perioodil on käsitletud A. Viiremaa, kes 1939. a. kirjutas ajakirjas "Eesti linnad" pikema artikli "Ülevaade Türi linna ajaloost ja praegusest majapidamisest".

Ka Tartu Riikliku Ülikooli ajaloo-osakonna 1969. a. lõpetanud P. Kunsing kirjutas R. Pullati juhendamisel diplomitöö teemal Türi rahvastik kodanlikul perioodil.

Türi linn on tekkinud põhiliselt XX sajandi alguses kirku lähedal asuva teede sõlmpunkti ja hiljem raudteejaama ümbrusesse. Üheks oluliseks teguriks oli ka 1899.-1905. a. ehitatud veejõul töötav paberivabrik.⁹

21. septembril 1917. aastal Järva Maakonnannõukogu otsusega lahutati Türi alevik vallast ning Türi sai endale alevi õigused.¹⁰ Ametliku alevi linnaks nimetamise otsuse andis kodanliku Eesti valitsus 2. juulil 1926. aastal.¹¹

Kodanliku Eesti päevil oli Türi tüüpiline väikelinn, kus töötava rahva osatähtsus oli küllaltki suur. Vaatamata erinevatele raskustele, tööpuudus, madal töötasu, halvad ravi- ja sotsiaalsooluduse tingimused, rajati just sel ajal alusmüür tänapäeva Türi linnale, kus praegu elab kaks korda rohkem inimesi kui 1940. aastal ning on loodud kõik tingimused lin-

---

⁹ V. Tarmisto. Eesti NSV andmete kogumik. Tln., 1959, lk. 495.

¹⁰ A. Viirmaa. Ülevaade Türi linna ajaloost ja praegusest majapidamisest. - "Eesti linnad", 1939, nr. 4, lk. 50.

¹¹ Riigi Teataja, 1926, nr. 68, lk. 857.

naelanike tööks,õppimiseks ja puhkuseks.

Nõukogude võimu taaskestestamine Eestis 1940.a.juunis avas rahva ees uued arenguperspektiivid.Need pöördelised sündmused eesti rahva ajaloo ei jätnud ükskõikseks ka Türi linna elanikkonda.

Nii kirjutab ajaleht "Võitlev sõna":"Järvamaa noorsugu tervitas vaimustusega nõukogude võimu taaskestestamist Eestis.Paljud neiud ja noormehed tahtsid siduda oma elu ja edaspidise saatuse komsomoliga,et aktiivselt kaasa lüüa uue elu ehitamisele.Komsomoliorganisatsioonid loodi kõigepealt linnades:Paides tööstuskoolis,Türil paberivabrikus,keskkoolis, raudteesõlmes."¹²

Vana raudteelase August Jaanovitsa meenutuste järgi organiseerisid Türi raudteesõlme ja paberivabriku töölised esimese üldkoosoleku 1940.a.juunis.Sellest koosolekust võttis osa ka Türil illegaalselt tegutsenud kommunist Erich Tarkpea.Moodustati ajutine ametiühing,kes hakkas kontrollima juhtkonna tegevust.Paar kuud hiljem vormistati see ühing juba ametlikult ja esimeheks sai vedurijuht Kukk,kelle fašistid 1941.a.maha lasksid.¹³

14. ja 15. juulil 1940 toimusid Eesti uue Riigivolikogu valimised.Türil moodustati 22.valimisringkond.Saadikukandidaadiks esitati Erich Tarkpea.¹⁴

Valimistest võttis osa 81,6% valijate üldarvust,92,9% hääletanuist andis oma hääle Eesti Töötava Rahva Liidu kandi-

---

¹² "Võitlev sõna",1968,30.mai.

¹³ "Võitlev sõna",1970,5.november.

¹⁴ ENSV ORKA,f. R-3,nim.1,s.-ü.116,1.62.

daatide poolt, kelle eesotsas astus välja EKP.¹⁵ Valimiste eelõhtul toimusid Paides ja Türil suured rahva-koosolekud, millest võttis osa kokku üle 3000 inimese. Kõikjal lehvisid punalipud ja loosungid. Käesolevast momendist ja eelseisvatest valimistest rääkis sotsiaalminister Neeme Ruus. Sõnavõttudega esinesid veel paljude kohalike organisatsioonide esindajad.¹⁶

21. juulil algas uue Riigivolikogu istungjärg. Samal päeval ilmusid Türi töotajad taas tänavale, kandes loosungeid "Elagu Nõukogude Eesti", "Elagu EKP". Riigivolikogu ajalooliste ja pöördeliste otsuste tähistamiseks toimus 25. juuli õhtul Türil vabaõhumiiting. Rahvaüksus koosolek kiitis paljalt heaks Riigivolikogu deklaratsiooni.¹⁷ Siseministri käskkirjaga nr. 115, 2. augustist 1940. a., määrati Türi linnavanema asetäitjaks Martin Pakk.¹⁸

Fašistliku Saksamaa reeturlik kallaletung Nõukogude Liidule likvideeris meie rahva uue elu ehitamise esimesed edusammud. Türi oligi Paide rajoonis üks enamkannatanud kohti. 1941. a. juulis kestsid vihased lahingud Türi lähistel 8 päeva. Vaenlase ägedatele rünnakutele vaatamata hoidsid meie väed Türi linna ja raudteejaama enda käes seni, kui suurem evakueeritavate varade ja elanike vool siit kaudu raudteel edasi liikus. Kohalike vabatahtlike A. Kingo ja A. Pleeri

---

¹⁵ ENSV ORKA, f. R-3, nim. 1, s.-ü. 130, l. 55.

¹⁶ "Võitlev sõna", 1959, 20. juuni.

¹⁷ "Võitlev sõna", 1959, 20. juuni.

¹⁸ ENSV ORKA, f. 40, nim. 1, s.-ü. 242, l. 34.

algatusel formeeriti siin isegi kaheplatvormiline kitsarööpmeline soomusrong. Fasistlike vägede äge suurtükiväetuli tekitas Türi tohutuid purustusi. Hävisid paberivabrik, meierei, raudteejaam, depoo, veetorn, õlitsisternid, Säreveere jahu- ja saeveski, villavabrik, piirituse vabrik ja üks Euroopa moodsamaid raadiojaamu. 24. juulil langes Türi vaenlase kätte. 27. juulil vabastati linn uuesti, kuid juba järgmisel päeval olid meie väed sunnitud ta uuesti maha jätma.¹⁹

Saksa okupatsiooni ajal Türi areng pidurdus. Endised aktiivsed uue elu ehitajad, kes polnud linnast lahkunud, hukati. Hukati endine Türi täitevkomitee aseesimees Hans Laagerist, vapper luuraja kommunistlik noor Viktor Hindrek, vana kommunist, kodusõjast osavõtnud Jaan Krupp, ehitustöoline hävituspataljoni võitleja Eduard Luup ja paljud teised. 15 aastane Jaan Kimmel lasti maha ainuüksi sellepärast, et ta oli andnud juua nõukogude võitlejate hobustele.²⁰

Septembris 1944 vabastasid Nõukogude väed Türi. Peale eespool nimetatute põles sõjamõllus maha ligikaudu 110 hoonet. Peale selle sai suuremal või vähemal määral kannatada umbes 300 maja. Üldse oli põlenud hooneid 18 tänavas. Kannatada sai ka Türi lähem ümbrus. Fasistid ähvardasid kogu Türi elanikkonna saata koonduslaagrisse.²¹

Okupatsioonivägede lahkudes 1944. a. sügisel oli Türist purustatud ligi 1/3. Kõikjal oli varemeid, töötasid mõned väiksed eraettevõtted.

---

¹⁹ P. Larin. Lahingud Eestis 1941. aastal. Tln., 1972, lk. 72-73.

²⁰ "Советская Эстония", 1963, 30. октябрь.

²¹ "Võitlev sõna", 1966, 23. juuni.

Allikad

Põhiliste allikmaterjalidene antud töö kirjutamisel on kasutatud arhiividokumente.

Paide Rajooni Riiklikust Arhiivist:

fond 441 - Türi Linna Tööraha Saadikute Nõukogu Täitevkomitee;

fond 485 - Paide Rajooni Riikliku Statistika Inspektor.

Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehituse Riiklikust Arhiivist:

fond 2 309 - Türi Linnavalitsus;

Fond R-10 - Eesti NSV MN Statistika Kesksvalitsus.

Peale selle on kasutatud ka mõningaid Eesti NSV keskasutuste ja Türi linna asutuste arhiivimaterjale.

Allikmaterjalidena on kasutatud ka kohalikke ajalehti "Leek" ja "Võitlev sõna".

Fond 441 - Türi Linna Tööraha Saadikute Nõukogu Täitevkomitee a.1944-1970, mis töö kirjutamisel oli põhimaterjaliks sisaldab põhiliselt tööraha saadikute nõukogu ja täitevkomitee istungite protokolle. Muid materjale linna ja tema arengu kohta oli säilinud väga vähe.

Peaaegu täielikult puudusid arhiivimaterjalid 1940-1941 kohta. Seoses sellega tuli kasutada ka Paide Rajooni Riikliku Statistika Inspektuuri ja mõningate teiste asutuste dokumentaalseid materjale.

kaks peamagistraali - Pärnilt Rakverre ning Tallinnast
Viljandisse suunduv maantee.

I Territoorium ja asustus

Paide rajooni linnad Paide ja Türi kuu- Asukoht
luvad vabariigi keskmise suurusega linnade
hulka, kuid on selles rühmas väiksemaid. Tegemist on õigemi-
ni omapärase lähestikku asuva kaksiklinnaga, mis koosvõetu-
na on elanike arvult üsna lähedane Rakverele. 1969.a. oli
Paide elanike arvult Eesti linnade hulgas 15., Türi aga
17. kohal. Nõukogude perioodil on mõlema linna elanikkond
mõõdukalt kasvanud; sealjuures on Paide kasv (91,6% ajavahe-
mikus 1941-1969.a.) olnud mõnevõrra kiirem kui Türil (68%).²²

Türi linn asub Kesk-Eestis endisel Järvamaal laiarööpmee-
lise (avati 8. juulil 1972.a.) raudtee ääres 98 kilomeetri
kaugusel Tallinnast. Linna paikneb kergelt voorestatud tasan-
dikul Pärnu jõe ülemjooksu lähedal nn. Järvamaa väikeste
voorte valdkonnas. Voored on üldiselt põhjalõunasuunalised,
kaldudes ainult lõunaosas, Türi ümbruses, veidi edelasse. Üksi-
kute voorte pikkus ei ulatu keskmiselt üle ühe kilomeetri
ja laius üle 300 meetri. Samuti on nende kõrgus väike, kes-
kmiselt 8 - 10 meetrit. Türi asub enam-vähem kõrgemal kohal;
linna idapiiril, Pärnu jõe kallastel on maapind soine, lõunas
piirdub Türi metsade ja soodega, kuna põhjas ja läänes lei-
dub rohkem kõrgendikke, mis on osaliselt metsaga kaetud.
Maanteedevõrgus ühendab Türit teiste linnade ja asulatega

---

²² E.Varep. Paide rajooni asulastik. - Paide rajooni kodu-
uurijate seminar-kokkutulek 6-9 aug. 1972. Artiklite
kogumik. Tartu, 1972, lk. 67.

kaks peamagistraali - Pärnust Rakverre ning Tallinnast Viljandisse suunduv maantee.

Paide ja Türi on oma majanduse funktsioonidelt mõnevõrra erinevad. Paide kuulub endise maakonna keskusena ja nüüdse rajooni keskusena mitmekülgsest arenenud funktsioonidega linnade hulka. Paides on arvukalt mitmesuguseid rajooni haldus-, tervishoiu-, kultuuri- ja teenindusasutusi. Türi on eelkõige tööstusliku kallakuga, raudteede sõlmpunkt, ühtlasi ka oma endise kihelkonna majanduslik ja kultuuriline keskus. Raudteesõlmene on Türi kaasajaks kaotanud oma endise tähtsuse, kuigi 8. juulil 1972. aastal avati siin laiarööpmeline raudtee. Linna tagamaa on endisega võrreldes mõnevõrra laienevad. Praegu on linna põhiliseks funktsiooniks tööstus, ühtlasi on siin asutusi ja ettevõtteid, mis teenindavad ka kaugemate piirkondade rahvastikku (Türi Maaparandusvalitsus, "Eesti Põllumajandustehnika" Paide rajoonikoondis, metsakombinaat, piimakombinaat jt.).

Heakorrastatud tänavate, parkide, lillede ning aedade rikkusega jätab Türi heakorrastatud ja meeldiva mulje.

1936. aastal oli Türi linna Territooriumi suurus. na üldpindala 623 ha, sellest hoonete all 38,5 ha. Ühele km² tuli 512 elanikku.²³ Kõige tihedamini oli asustatud Paide, Viljandi, Suur- ja Väike-Pärnu ning Koidula tänav.

1940. aasta novembriks oli linna üldpindala kasvanud 856 ha-ni, ühele km² tuli 390 inimest.²⁴

1948. aastal oli linna täpsustatud üldpindala 723,38 ha.

---

²³ "Eesti Statistika", 1936, nr. 4, lk. 170.

²⁴ ENSV ORKA, f. 2309, nim. 1, s. -ü. 319, l. 64.

Linna alla kuuluv maafond jagunes järgmiselt:

põld	- 190,79 ha
heinamaa	- 136,96 ha
karjamaa	- 18,25 ha
Kokku juurviljaaiad	- 61,79 ha
puuviljaaiad	- 26,00 ha
ehituste all	- 53,11 ha
soo	- 13,06 ha
teed, tänavad, pargid	- 213,31 ha
veekogud	- 10,11 ha

Siia juurde ei arvestatud enam raudteele ja metskonnale üleantud maa-alasid.²⁵

Linna administratiivpiirkonnas oli kuni 23.juunini 1949 ka linnatalud. Need talud olid järgmised: Juhani, Uue-Tõnise, Linnamäe, Köstri, Vana-Tõnise, Vaino, Uus-Linnamäe, Liivoja, Jõgi-Uueni, Madise, Puusepa, Reinu ja Otsa. Kokku oli neid 13.

ENSV Ülemnõukogu Presiidiumi seadlusega 23.juunist 1949.a. liideti linna territooriumiga veel 19 talu.²⁶

Seoses sellega suurenes linna territoorium 176,27 ha võrra ja linna üldpindala oli nüüd 899,65 ha. Juurde tuli põldu 122,10 ha, heinamaad 71,54 ha, karjamaad 27,56 ha, metsa 3,37 ha, tuluta maad 8,81 ha. Nimetatud maa-alad asetsesid kõik Säreveere valla administratiivpiirkonnas.²⁷

Seega oli nüüd linna piires 31 talu ja nende maafond jagunes järgmiselt:

põld - 132,94 ha

²⁵ Paide Rajooni Riiklik Arhiiv, f.441, nim.1, s.-ü.15, l.63.

²⁶ ENSV ORKA, f.R-3, nim.3, s.-ü.1118, l.1.

²⁷ Paide Rajooni Riiklik Arhiiv (edaspidi Paide RRA), f.441, nim.1, s.-ü.29, l.148.

heinamaa	- 71,54 ha
karjamaa	- 49,77 ha
mets	- 2,5 ha
muu maa	- 34,0 ha

Kokku oli talude all 310,93 ha.²⁸

Nii linnas kui ka linna taludes tegeldi suuremal või vähemal määral koduloomade pidamisega. 1949.a. 1.-15. jaanuari loenduse andmetel peeti koduloomi linna 13 talumajapidamises, 467 tööliste ja teenistuja majapidamises ning 5 asutuses.

Talumajapidamistes oli loomade üldarv järgmine: 43 veist, 25 siga, 26 lammast, 23 hobust; tööliste ja teenistujate majapidamistes oli 188 veist, 340 siga, 155 lammast, 63 kitse ja 41 hobust; asutustes oli 1 veis ja 5 hobust. Seega oli linnas kokku 232 veist, 365 siga, 181 lammast, 63 kitse ja 69 hobust.²⁹

1949.a. lõpul oli seoses 19 talu juurdetulekuga ka koduloomade hulk linnas tunduvalt suurenenud. Nüüd oli linnas kokku 313 veist, 351 siga, 159 lammast, 81 kitse ja 99 hobust.³⁰

Tol perioodil oli koduloomade pidamine elanikkonna üheks sissetuleku ja ka elatusallikaks.

1958.aastaks oli linna territooriumi üldsuurus 998 ha. Maafond jagunes järgmiselt:

põllumajanduslik maa	- 115,47 ha
riiklik metsafond	- 159,20 ha
raudtee	- 24,47 ha

---

²⁸ Paide RRA, f.441, nim.1, s.-ü.72, l.7.

²⁹ samas, s.-ü.41, l.12.

³⁰ samas, s.-ü.72, l.7.

Türi linna ilma eelpoolnimetatuta - 698,86 ha.³¹

Linna territoorium on tänapäevani jäänud selle suuruse juurde, kuna hoonestamine toimub sügavuti vabade maa-alade arvel. 1963.a oli linna üldterritooriumist ehituste ja hoonete all 316 ha. üldkasutatavate parkide ja haljasalade all 41.7 ha, tänavate ja läbisõiduteede kogupindala oli 33,5 ha (sellest katetega teid 17,78 ha).³² Linna on kasvanud väga jõudsasti. Kui 1948.a. oli ehituste all 53,11 ha, siis 1963 oli see pindala juba 316 ha. peaaegu 6 korda suurem.

Türi tänavate nimetused võeti ka- Tänavad
sutusele alevivolikogu koosoleku otsuse
põhjal, mis toimus 22. juunil 1925.a. Sellel koosolekul anti
tänavanimetused 32-le tänavale.³³

Türi linna katastri plaani 1939.a. järgi oli Türil
33 tänavat.³⁴ 1964.aastal oli aga Türil juba 66 tänavat.
Ülevaate Türi tänavatest, seal asetsevatest majadest ning
neis elavate elanike arvust 1964.a. annab tabel nr.1.
Tabelist nähtub, et kõige tihedamini asustatud tänavad on
Viljandi tänav, kus as 37 maja ja elas 523 elanikku; Koidula
tänav 53 maja ja 457 elanikku, Suur-Pärna tänav (praeguna
J. Zunize t.) 65 maja ja 561 elanikku; Paide tänav 57 maja
ja 697 elanikku; Lembitu tänav 29 maja ja 236 elanikku.
Need on ühtlasi Linna peatänavad. Nendel viiel tänaval asus
linna elamutest 28% ja seal elas 42.9% linna elanikkonnast.
Neil tänavatel asuvad ka linna suuremad hooned

---

³¹ Paide RRA, f.441, nim.1, s.-ü.318, l.46.

³² samas, s.-ü.422, l.9.

³³ ENSV ORKA, f.2309, nim.1, s.-ü.38, l.2-3.

³⁴ samas, s.-ü.301, l.1-61.

TABEL 1

Türi linna tänavad, elamispinna suurus, elanikkonna suurus ja majade arv 1964.a.^x

kr. nr.	Tänav nimetus	Majade arv tänavas	Elamispinna suurus	Elanike arv tänavas	Ühe elaniku kohta elam ispinda m ²
1	Viljandi	37	4528,5	523	8,6
2	Jaama	18	1263,8	142	8,9
3	Puiestee	17	730	62	11,7
4	Raadiojaama	7	345,8	29	11,9
5	Suur Puiestee	17	830,3	79	10,5
6	Kungla	34	1490	141	10,5
7	Ristikü	8	314,8	29	10,8
8	Heina	3	137,3	13	10,5
9	Lõuna	6	189,9	19	9,9
10	Lood	7	203,6	23	8,8
11	Koidula	53	4292	457	9,4
12	Sauna	17	948,8	111	8,5
13	Suur-Pärnu	65	4710,9	561	8,4
14	Paidle	57	5517,1	697	7,9
15	Pikk	30	1161,7	117	9,9
16	Põllu	19	850,9	95	8,9
17	Raudtee	2	138,6	15	9,2
18	Tsernerdi	1	68,2	3	22,7
19	Jõe	2	145,9	12	12,1
20	Allika	8	270,9	29	9,3
21	Põhja Puiestee	6	237,1	18	13,2
22	Pargi Puiestee	7	341,5	27	12,6

nr.	Tänavade nimetus	Majade arv tänavas	Elamispiirkonna suurus	Elanike arv tänavas	Ühe elaniku kohta elu
23	Kraavi	4	120,2	13	9,3
24	Ed. Vilde	15	503,9	45	10,9
25	Luha	10	463,2	49	9,4
26	Lembitu	29	2315,6	236	9,3
27	Vainu	23	1285,4	103	12,4
28	Anna Haava	5	224,3	20	11,2
29	Kalevi	6	238,7	27	8,8
30	Tehnika	14	1812,3	248	7,3
31	Mehaanika	3	117,7	19	6,2
32	Küti	3	131,7	13	10,1
33	Mäe	20	771,2	75	10,3
34	Väike - Pärnu	23	1444,0	177	8,1
35	Staadioni	11	438,4	38	11,5
36	Roheline	9	510,6	44	11,6
37	Liiva	23	1018,7	96	10,6
38	Lai	6	284,1	22	12,9
39	Ravila	7	333,2	26	12,8
40	Ranna	9	724,5	92	7,8
41	Kohtu	1	66,2	6	11
42	Kevade	4	161,8	13	12,4
43	Mäekalda	9	254,5	35	7,2
44	Linnu	5	194,7	15	12,9
45	Veski	7	486,7	60	8,1
46	Vambola	19	955,3	93	10,2
47	Aia	13	627,5	66	9,5
48	Roopa	8	237,9	28	8,4
49	Kreutzwaldi	21	771,4	79	9,7

nr.	Tänavae nimetus	majaide arv tänavas	elamispiiride suurus kokku	elurike arv tänavas	ühe eluriku koha elupiiride
50	Vabaduse	7	695,5	81	8,5
51	Vabriku	12	842,5	81	10,4
52	Kooli Puiestee	1	155,9	16	9,6
53	Puruplats	1	45,2	3	15,0
54	Väätssa tee	2	93	5	18,6
55	Karila talu	1	36	2	18
56	Vabriku Puiestee	12	1739,4	192	9,0
57	Tellisikivi	11	813,4	100	8,1
58	Uus	18	959,8	98	9,8
59	Tolli	29	1096,5	107	10,2
60	Pärna	19	748,0	58	12,9
61	Netsa	1	35,2	4	8,8
62	Nõmme	3	101,5	9	11,3
63	Näituse	10	303,3	34	8,9
64	Sambliku	1	26,0	3	8,6
65	Margja	1	126,0	10	12,6
66	Kooli	2	180,2	22	8,2
	Kokku	859	53208,7	5765	Kokku

* Eesti Linnade JSN Täitevkomitee arhiiv, nim. 1,
S.-Ü. 435, l. 53-76.

Huvitav nähtus on veel see, et seoses EPT Paide rajooni-koondise loomisega 1961.a. tekkis ka kaks uut tänavat, nimelt Tehnika ja Mehaanika tänav, kus asuvad koondise tootmishooned ja ka elamud.

Teised uued tänavad on põhiliselt tekkinud intensiivse individuaalehituse tulemusena.

1939.a. ulatus tänavate üldpikkus 19,8 kilomeetrini ning tänavatel oli 62 tänavavalgustupunkti.³⁵ 1965.a.aastaks ulatus tänavate üldpikkus juba 34,3 kilomeetrini ja 1966.aastaks 37,9 kilomeetrini ja on seda kuni tänapäevani, sellest kõva kattega 33 km.³⁶ Üles on seatud 453 tänavavalgustupunkti.³⁷

Juba kodanlikul ajal oli Pargid ja haljasalad Türi tuntud oma aedade ja parkide rohkusega. Kahtlemata avaldas siin suurt mõju ka 1924.aastal Türi linnas asutatud aiandustehnikum, millest hiljem kujunes välja Türi Aiandustehnikum. Parkide ja haljasalade all on Türi linnas 41,7 ha, samal ajal on Paides parkide ja haljasalade all 31,3 ha.³⁸

Üks suuremaid viimastel aastatel rajatud parke on Nõukogude park, mille rajasid linnaelanikud ühiskondlikus korras 1960.aastal. Park rajati 1,5 ha suurusele maa-alale võrdlemisi linna südames, kus elanikud varem kasvasid juur- ja aedvilja. Täitevkomitees korraldatud asutuste

³⁵ A.Viirmaa. Ülevaade Türi linna ajaloost ja praegusest majapidamisest. - Eesti Linnad", 1939, nr.4, lk.52.

³⁶ Riikliku Statistika Paide Rajooni Informatsiooni-Arvutusjaama arhiiv, elamu-kommunaalmajanduse dünaamilised tabelid 1965-1970.

³⁷ Türi Linna TSN TK arhiiv, nim.1, s.-ü.538, l.12.

³⁸ Riikliku Statistika Paide Rajooni Informatsiooni-Arvutusjaama arhiiv, elamu-kommunaalmajanduse dünaamilised read 1965-1970.

juhatajate ja ametiühingukomiteede esimeeste ühisel nõupidamisel määrati kindlaks puude ja põõsaste liigid, mida ühe või teise asutuse töötajad muretsema pidid. Esimestena asusid puid istutama metsatööstuskeskuse, keskkooli, võitööstuse ja maaparandusvalitsuse töötajad. Linna kalasportlased rajasid samal aastal 10 000 m³ mahuga kalatiigi. Tiigi ümber rajati haljasala koos pargiga, ka ehitatakse edaspidi tiikide juurde kalameeste paviljon.³⁹

Türilased hoolitsevad ise selle eest, et kodulinn muutuks iga päevaga veelgi kaunimaks. Nii näiteks hakkasid Raadiojaama tänava elanikud kasutamata maa-alale parki rajama. Linna täitevkomitee toetas seda algatust, kutsuti kohale haljastusmeister ja koostati plaan. Ühistöö korras valmisid mänguväljakud ja supluskohad jõe ääres.⁴⁰

1939. aastal oli Türil Majade arv ja elamispind elumaju 415. Kivimaju oli vähe, valdavas enamuses olid puumajad (90,4%)⁴¹. 1940. a. novembris loendati Türi linnas 464 maja, üldise elamispinnaga 28 100 m².⁴² Suure Isamaasõja ajal hävis täielikult 110 maja elamispinnaga 7 200 m². Peale Türi vabastamist septembris 1944. a. oli linn tugevasti purustatud, tunduvalt rohkem kui naabruses asuv Paide.

1947. a. kuulus Türi linna kohalike nõukogude elamufondi

---

³⁹ "Võitlev Sõna", 1960, 15. oktoober.

⁴⁰ E. Aesma. Paide. Tln., 1972, lk. 26.

⁴¹ A. Viirmaa. Ülevaade Türi linna ajaloo ja praegusest majapidamisest. - "Eesti Linnad", 1939, nr. 4, lk. 51.

⁴² ENSV ORKA, f. 2309, nim. 1, s. - ü. 319, l. 65.

98 maja, mis jagunesid suuruse ja materjali järgi järgmiselt: ehitusmaterjali järgi oli kivimaju 6, puust 88 ja segamaterjalist (puu ja kivi) 4; korruste järgi oli 1-korruselisi maju 58 ja 2-korruselisi 40; suuruse järgi oli kuni 60 m^2 - 19, $61-80 \text{ m}^2$ - 6, $81-100 \text{ m}^2$ - 7, $101-120 \text{ m}^2$ - 6, üle 120 m^2 - 60.⁴³

Indivduaalmajade loenduse järgi oli 1950.a. individuaalmaju 315, neist oli kuni 1918.aastani ehitatud 61 maja, 1918-1928 - 118, 1929-1940 - 89, 1941-1945 - 17, 1946-1950 - 29. Suuruse järgi kuni 20 m^2 -lisi oli 49, $21-30 \text{ m}^2$ - 44, $31-40 \text{ m}^2$ - 61, $41-60 \text{ m}^2$ - 82, $61-80 \text{ m}^2$ - 42, $81-100 \text{ m}^2$ - 21. 101 m^2 ja enam - 16. Neist ühekorruselisi oli 305, kahekorruselisi ainult 10.⁴⁴ 1950.a. oli elumaju Türil 430, neist kohaliku nõukogude elamufondi kuulus 98 elamispinnaga $14\,165 \text{ m}^2$, asutustele ja organisatsioonidele kuulus 17 maja elamispinnaga $1\,843 \text{ m}^2$, eramaju oli 315 elamispinnaga $12\,501 \text{ m}^2$.⁴⁵ 1959.a. oli Türil elumaju 700, neist 538 isikute eraomanduses ja 162 asutuste ja kohalike nõukogude omanduses.⁴⁶ 1964.a. oli juba 859 maja, neist 184 kommunaal. ja riikliku elamufondi maju elamispinnaga $23\,911 \text{ m}^2$ ja 675 eramaja elamispinnaga $29\,297,5 \text{ m}^2$.⁴⁷

Türi linnas on huvitavaks nähtuseks see, et siin kuni viimaste aastateni oli väga intensiivne individuaal-elamu-

---

⁴³ Paide RRA, f.485, nim.1, s.-ü.48, l.16-17.

⁴⁴ samas, s.-ü.108, l.19.

⁴⁵ ENSV ORKA, f.R-1, nim.7, s.-ü.249, l.199.

⁵⁶ ENSV ORKA, f.R-10, nim.12, s.-ü.116, l.117-138.

⁴⁷ Türi TSN TK arhiiv, nim.1, s.-ü.435, l.53-76.

ehitus ning eramajade arv ületas tunduvalt riikliku elamufondi majade arvu. Väga intensiivne oli individuaal-elamuehitus just 50 a. lõpust kuni 60 a. keskpaigani. Näiteks võeti ainuüksi 1962.a. Türil ekspluatatsiooni 50 individuaalelamut, samal ajal võeti Paides vastu ainult 9 ja Tallinnal 27 individuaalelamut.⁴⁸

Riiklike vahenditega olid siin põhilisteks ehitajateks "Eesti Põllumajandustehnika" Paide rajoonikoondis ja Türi Metsakombinaat. Alles 1958.a. ehitati esimene kohalike nõukogude fondi kuuluv elumaja, kuni 1966.a.-ni ehitati neid ainult 3 korterite arvuga 8 igas.⁴⁹ Kuid alates 1967.a. algas ka selles osas aktiivne ehitustegevus. 1967.a. võeti ekspluatatsiooni esimene 48 korteriline kommunaalmaja.⁵⁰

Ülevaate Türi linna elamufondi kasvust annab tabel nr.2.

Tabeli näitused vaadates näeme, et Türil kuni viimase ajani oli suur tähtsus kodanike isiklikul elamufondil. Kuni 1969.a.-ni ületas see elamispinna poolest riikliku sektori. Alates 1970.a. on aga riiklikus elamufondis see näitaja suurem, mis annab tunnistust riikliku elamuehituse hoogsamast arengust.

Sõjajärgsed aastad on laiendanud linna asustust suuresti. Seoses hooga individuaalehitusega on tekkinud täiesti uued tänavad ja terved rajoonid. Paljudel tänavatel nagu Metsa, Nõmme, Näituse, Sambliku, Marjamaa, Luha, Allika, Jõe, Ristiku,

---

⁴⁸ Paide RRA, f.485, nim.1, s.-ü.319., l.5.

⁴⁹ Paide RRA, f.441, nim.1, s.-ü.284, l.13.

⁵⁰ Türi TSN TK arhiiv, nim.1, s.-ü.519, l.12.

Elamufondi kasv Türi linnas ajavahemikus 1965 - 1970 * TABEL 2

Elamufond	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1970. a. % 1965. a. võrreldes
<u>Kogu elamufond m²</u>							
a) üldpind	82 747	83 800	90 566	93 065	93 065	98 609	119
b) elamispiind	56 577	59 508	62 537	64 895	64 895	68 602	121
Elamispiinda 1 el. kohta m ² - ts	9,8	9,8	10,0	10,6	10,8	10,7	112
<u>ühistatud elamuf.</u>							
a) üldpind	37 662	37 938	40 400	43 158	44 579	49 197	131
b) elamispiind	25 525	25 784	27 760	29 924	31 540	34 606	136
<u>Kodanike, isiklike omandiks olev elamuf.</u>							
a) üldpind	45 085	45 862	46 144	47 408	48 486	49 442	110
b) elamispiind	31 052	31 577	31 748	32 613	33 355	33 996	109
<u>ühistatud elamuf. kohal- iku näitajate elamuf.</u>							
a) üldpind	26 184	26 244	28 462	28 372	28 184	28 261	108
b) elamispiind	17 772	17 813	19 545	19 504	19 382	19 465	110

* Riikliku Statistika Paide Rajooni Informatsiooni - Arvutusjaama arhiiv;
elamu - kommunaalmajanduse dünaamilised tabelid 1965 - 1970.

Heina, Kraavi asuvad ainult individuaalelamud, mis kõik on ehitatud sõjajärgsetel aastatel. Uuesti on ehitatud täis sõjaajal täiesti mahapõlenud majadega tänavad, nagu Mäe, Roheline ja Pärna tänav. Linna ühiskondlikud hooned, kommunaalelamud ning asutuste poolt ehitatud elumajad on ehitatud põhiliselt linna peatänavate Viljandi, Tallinna, Paide, Koidula ja Lembitu tänavate äärde vabadele kohtadele. Seoses Koondise "Eesti Põllumajandustehnika" Paide rajoonikoondise asukohaga Türi linna piiril endisel Lokuta mäel on sinna kerkinud terve uus linnaosa uute tootmishoonete, ühiskondlike hoonete ja elumajadega.

uus lasteaed, mis avati 1943.

uus elumaja Paide tänaval.

Püri linna uued elamused
Tallinna tänaval.

Türi linna koolimaja, mis val-
mis 1940. aastal.

Türi linna kultuurimaja, mis valmis
1960. aastal.

Uued elumajad Tallinna tänaval.

II Türi Linna Tööraha Saadikute Nõukogu ja selle

Täitevkomitee tegevus

1945.aastaks oli EKP juhtimisel Türil nõukogude organite loomiseks põhiline organiseerimistöö lõpule viidud. Töötas Türi Linna Täitevkomitee. Septembris 1945 töötasid täitevkomitee juures järgmised komisjonid:

kultuurikomisjon - 12 liiget,

sõjaväelaste perekondade eest hoolitsemise komisjon - 6 liiget,

kaubanduse ja ühistoitolustamise komisjon - 8 liiget,

kohaliku tööstuse komisjon - 7 liiget,

kommunaalkomisjon - 6 liiget,

tervishoiukomisjon - 5 liiget

linna ümbruse majapidamiste ja aianduse komisjon - 8 liiget.⁵¹

Seega oli täitevkomitee juurde loodud 52-liikmeline ühiskondlik aktiiv. Kuna esimesed nõukogude organid ei olnud moodustatud valimiste teel ja seega puudus saadikute aktiiv, oli ühiskondlikul aktiivil suur tähtsus. Aktiiv oli suur jõud sõjajärgses taastamistöös.

Täitevkomitee esimeheks alates oktoobrist 1944 oli Sergei Anderson, kes oli sellel kohal kuni 1946.aastani.⁵²

1946.a. varakevadel moodustati linnas puisteede ja parki-

---

⁵¹ ENSV ORKA, f.R-1, nim.10, s.-ü.93, l.80-81.

⁵² samas, l.2.

de komisjon,mille ülesanne oliorganiseerida linna heakor-
rastamine jaalalaldane puude istutamine.Komisjon pidi organi-
seerima ka punaarmeeelaste haudade lõpliku korrastamise.⁵³

Väga palju linna sõjajärgsest taastamistööst tehti ühis-
kondlikus korras.13.mail 1947.a. linna aktiivi koosolekul
võtsid asutuste esindajad vastu otsuse,et iga linna töötaja
töötab linna taastamisel 1947.a. 50 tundi vabast ajast.⁵⁴
1947.a. 26.juuniks oli tehtud linna elanike poolt 1920 töö-
tundi ning suuremateks töödeks oliViljandi tänava ääres asu-
vate sõjamõllus purustatud hoonete rusude lammutamine ja
saadud kiviprügiga teede ja kõnniteede parandamine.⁵⁵

1949.a. võidi teha kokkuvõtteid taastamistöödest järgmiselt:
linna parkide korrastamisel oli tehtud 4 870 tundi;Viljandi,
Suur-Pärnu ja Koidula tänava vahelises vööndis 880 tundi;
kruusteede korrastamisel 1125 tundi;peale selle olid taas-
tamisobjektid kätte antud linna 14 asutusele,kelle töötajad
innuga täitsid oma ühiskondlikku kohust.⁵⁶

Üsna aktiivselt tegutses ka 20.aprillil 1947.a. loodud
naiskomisjon täitevkomitee sekretäri Minna Helmeste juhti-
misel.Naiskomisjon organiseeris asutuste juures 5 naisko-
misjoni,kuhu kuulus igas asutuses 5-7 liiget,väiksemates
asutustes tegutses 16 naisorganisaatorit.Naiskomisjon tege-
les alamaade õiglase jaotamise,metsa istutamise ja linna
taastamistööde läbiviimisel.⁵⁷

---

⁵³ Paide RRA,f.441,nim.1,s.-ü.3,l.35.

⁵⁴ samas, s.-ü.10,l.42.

⁵⁵ samas, s.-ü.10,l.50.

⁵⁶ samas, s.-ü.10,l.128.

⁵⁷ samas, s.-ü.10,l.79.

1946.a. algusest oli täitevkomitee esimeheks Johannes Rohtla, alates 1947.a. septembrist määrati täitevkomitee esimeheks Reeno Rohtla. ⁵⁸

1948.a. märtsis seoses maakonna täitevkomitee otsusega moodustati linna täitevkomitee juurde riikliku krediidi- ja säästutegevuse kaastöökomisjon. Komisjoni ülesandeks sai riigilaenu edukas mahutamine. ⁵⁹

Türi Linna Töörahva Saadikute Nõukogu esimehed valimised toimusid 1948.a. jaanuaris. Valimistest võttis osa 100% Türi linna valijatest ning kommunistide ja parteitute bloki kandidaatide poolt andis oma hääle 98,46% hääletanuist. ⁶⁰

Töörahva saadikute nõukogu on Türi kõrgeim võimuorgan, kes lahendab linna territooriumil majanduslikku ja kultuurilist puutuvaid küsimusi. Töörahva saadikute nõukogu tähtsamateks töövormideks on istungjärgud ja alaliste komisjonide ning rahvasaadikute tegevus, mis võimaldab töötajate laiadel hulkadel osa võtta linnanõukogu tööst. Istungjärgud on linna töörahva saadikute nõukogu tegevuse põhivormid. Istungjärg kujutab endast nõukogu saadikute üldkoosolekut, kus kõik küsimused otsustatakse hääletamise teel. Istungjärkude vahel vastutab nõukogu ning kõrgemalseisvate riigivõimu- ja haldusorganite otsuste täitmise eest linna töörahva saadikute täitevkomitee. Täitevkomitee valitakse töörahva saadikute nõukogu iga uue koosseisu esimesel istungjärgul ning see on täidesaatev ja korraldav organ. Nendest põhiprintsiipidest lähtudes toimus pärast Türi Linna Töörahva Saadikute Nõukogu

---

⁵⁸ Paide RRA, f. 441, nim. 1, s. -ü. 14, l. 41.

⁵⁹ samas,

⁶⁰ samas, s. -ü. 16, l. 6.

esimese koosseisu I istungjärk. Istungjärgul valiti 3-liikmeline täitevkomitee ja kinnitati alalised komisjonid ning nende koosseisud. Täitevkomitee esimeheks valiti tagasi Reeno Rohtla. Moodustati 6 alalist komisjoni:

- 1) eelarve komisjon - 3 liiget,
- 2) hariduskomisjon - 4 liiget,
- 3) kaubanduskomisjon - 5 liiget,
- 4) tervishoiukomisjon - 3 liiget,
- 5) kohaliku tööstuse komisjon - 5 liiget,
- 6) kommunaalkomisjon - 4 liiget.⁶¹

Ülevaate Türi Linna Tööraha Saadikute Nõukogu erinevate koosseisude arvust, nende hariduslikust tasemest, vanuseilisest, sotsiaalsest ja rahvuslikust koosseisust annab tabel nr.3.

Tööraha saadikute nõukogu iga koosseis on regulaarselt koos käinud ja oma istungjärke pidanud. Kuna linnanõukogu ülesandeks pole otseselt haldamisfunktsiooni teostamine, vaid kõige tähtsamate kohaliku majanduse ja kultuurielu küsimuste läbiarutamine ja tegevusjuhendite andmine alalistele täidesaatvaile ning korraldavaile organitele, siis on istungjärkude päevakorras olnud just sedalaadi küsimused. I istungjärgul moodustatud alalised komisjonid olid väga väikesearvulised ja koosnesid ainuüksi saadikutest, kuna nad sageli töötasid nõrgalt, siis otsustati 1949.a. muuta alalised komisjonid elujõuliseks. Otsustati komisjonide koosseisu täiendada linna eesrindliku aktiiviga. Kohe pärast komisjonide täiendamist uute liikmetega suurenes nende osa-

⁶¹

Paide RRA, f.441, nim.1, s.-ü.16, l.11.

TABEL 3

Türi Linna Töörakva Saadikute Nõukogu koosseis a. 1948 - 1969 *

Valimise aeg	üldsaadikud	austatud ordenitega	Sooline koosseis		sotsiaalne koosseis		Haridus			Vanuselise koosseis					Rahvuslik koosseis				alaliste komisj. arv
			mehi	naisi	töölisi	teenistajaid	kõr-gem	kesk	alg	kuni 24	25-29	30-39	40-49	ale 50	eestlased	venelased	soomlased	muud	
I koosseis 1948	24	—	16	8	12	12	2	19	3	3	3	5	7	6	19	3	—	2	6
II koosseis 1950	26	14	16	10	4	22	1	11	14	—	4	10	12	—	20	6	—	—	6
III koosseis 1952	26	13	16	10	5	21	3	12	11	5	2	11	6	2	18	8	—	—	6
IV koosseis 1954	30	—	19	11	16	14	3	13	14	3	4	8	13	2	26	3	1	—	4
V koosseis 1957	30	3	20	10	11	19	3	13	14	2	5	8	11	4	26	3	1	—	4
VI koosseis 1959	50	13	32	18	37	13	7	20	23	2	5	15	17	11	44	4	2	—	5
VII koosseis 1961	50	—	30	20	25	25	4	19	27	2	4	22	14	8	43	6	1	—	8
VIII koosseis 1963	50	7	27	23	27	23	7	23	20	4	8	19	17	2	50	—	—	—	8
IX koosseis 1965	50	6	28	22	27	23	3	20	27	5	10	21	9	5	49	1	—	—	6
X koosseis 1967	50	12	27	23	28	22	4	26	20	2	7	23	13	5	49	1	—	—	7
XI koosseis 1969	50	9	27	23	28	22	4	26	20	2	7	23	13	5	49	1	—	—	7

* JSN mandaatkomisjariide aruanded. Paide Rajooni Riiklik Arhiiv, nim. 1, s.-l. 16, l. 4-5; s.-l. 47, l. 4-5; s.-l. 143, l. 19; s.-l. 243, l. 5; s.-l. 324, l. 3; s.-l. 346, l. 4; Türi Linna JSN TK arhiiv, nim. 1, s.-l. 406, l. 8; s.-l. 446, l. 5-6; s.-l. 539, l. 3-4.

tähtsus ja aktiivsus. Nii näiteks koostas sotsiaalkindlustuse komisjon 1949.a. II kvartali jooksul hooldetoetusi ja ühekordseid toetusi taotleivate kodanike majandusliku olukorra kindlakstegemisel 53 akti, korraldati peoõhtu, mille sissetulek läks 4 Suure Isamaasõja invaliidi ja 6 Isamaasõjas langenu perekonna toetamiseks. Tervishoiukomisjon valmistas täitevkomitee istungiks ettearuanded Türi linna haigla, Türi raudteehaigla, veneroloogiapunkti ja sanitaarepidemioloogiajaama tööst. Peale selle tehti kontrollkäike tarbijate kooperatiivide lihakauplusesse, juuksuriärisse ja mujale ning koostati kontrollaktid.

Alaline kommunaalkomisjon valmistas täitevkomitee istungiks ette aruanded Türi Vabatahtliku Tuletõrjeühingu tööst, taastamistöde käigust Türil ning võttis aktiivselt osa taastamisobjektide jaotamisest asutustele, aiamaa ja heinamaa jaotamisest. Aktiivselt töötas ka linna naiskomisjon.⁶²

1949.a. koondati linna täitevkomitee juurde 54-liikmeline (neist 28 naist) aktiiv, kes lüklitused töösse mittesaadikuna. Koos käidi regulaarselt iga kuu. Peale selle töötas veel 15-liikmeline grupp agitaatoreid.⁶³

Ühiskondlike tööde organiseerimine ja elanikkonna kaastömbamise pearaskus langes täitevkomiteele, kes kasutas selleks saadikute ja ühiskondliku aktiivi abi. Saadikud ning aktivistid tegid laialdast selgitustööd ning olid ka ise aktiivsed kaasalööjad igas ürituses.

---

⁶² Paide RRA, f.441, nim.1, s.-ü.28, l.146.

⁶³ samas, s.-ü.72, l.12.

Saadikute nõukogu II koosseis valis täitevkomitee esimeheks Valter Käbali.⁶⁴ Alates 15.septembrist 1951. kuni 1953.a. oli täitevkomitee esimeheks Kairold Laks.⁶⁵

1957.a. moodustati linna täitevkomitee juurde alaline korterikomisjon.⁶⁶

1954. kuni 1961.a. töötas täitevkomitee juures 4 alalist komisjoni. Komisjonide arv vähenes seoses sellega, et komisjone ühendati. Tegutsesid järgmised alalised komisjonid:

- 1) kohaliku tööstuse ja kommunaalkomisjon,
- 2) sotsiaalkindlustuse- ja tervishoiukomisjon,
- 3) eelarve ja rahanduskomisjon,
- 4) kultuuri ja hariduskomisjon.

Peale selle töötas täitevkomitee juures veel administratiivkomisjon, mille ülesanne oli jälgida üldkohustuslike otsuste täitmist. Täitevkomitee esimeheks a.1953-1957 oli Lembit Läänemägi.⁶⁷

Pärast Türi rajooni likvideerimist 1959.a. (rajoon 1950-1959) suurenesid tunduvalt Türi Linna TSN Täitevkomitee ülesanded. Varem näiteks arutati heakorra-, kaubanduse ja kultuuriküsimusi peamiselt rajooni täitevkomitee istungitel. Suurenes ka jooksva töö maht. Eriti palju tuli tegemist teha individuaalehitajatega. Ainuuksi 1959.a. eraldati 120 ehituskrunti. Peale selle tuli kinnitada ehitusobjekte, vastu võtta uusi maju jn.. On pikemata selge, et linna täitevkomitee koos

---

⁶⁴ Paide RRA, f.441, s.-ü.77, l.3, nim.1.

⁶⁵ samas, s.-ü.156, l.7.

⁶⁶ samas, s.-ü.298, l.1.

⁶⁷ samas, s.-ü.278, l.4.

majavalitsusega ei oleks suutnud kõiki neid küsimusi edukalt lahendada, kui selles töös poleks teda siis ja ka edaspidi abistanud alalised komisjonid, saadikud ja ka valijad ise.

Suurt tööd on pidevalt teinud eelarve- ja kaubanduskomisjon. Komisjoni liikmed kontrollisid süstemaatiliselt linna kaubandusvõrku, sööklaid ja teisi tootlustusettevõtteid. Komisjoni ettepanekul avati uus leivakauplus, paranes piimasaaduste müük, mitmekesistati liha sortimenti. Hästi töötasid ka alalised kultuuri- ja hariduse, sotsiaalkindlustuse ja tervishoiukomisjon.

Linna täitevkomitee töö oleks puudulik, kui tal ei oleks tihedaid sidemeid valijatega. Juba see fakt, et 1959. a. tegid valijad saadikutele 84 ettepanekut, näitab saadikute tihedat sidet valijatega.⁶⁸

1957. a. kuni 1963. a. oli täitevkomitee esimeheks Paul Aasma.

1960. a. moodustati Türi linna täitevkomitee juurde pensionäride nõukogu, kuhu kuulus 6 liiget. Nõukogu ülesandeks sai Türi linna pensionäride koondamine ja aktiivne sekkumine ühiskondlikku ellu.⁶⁹

Linna täitevkomitee koos aktiiviga on pidevalt organiseerinud linna heakorrastamist ühiskondlikus korras. Nii näiteks istutasid 1961. a. asutuste töötajad ligi 1 000 puud ja 815 hekiistikut. Uued puisteed rajati Sauna, Ed. Vilde, Vabriku, Suur-Pärnu, Viljandi, Pärnu ja Pikale tänavale. Paljud asutused istutasid oma territooriumile puid ja põõsaid,

---

⁶⁸ "Võitlev Sõma", 1960, 9. jaanuar.

⁶⁹ Paide RRA, f. 441, nim. 1, s. -ü. 359, l. 12.

nagu ETKVL-i Tootmisbaas nr.3 ja Türi Keskkool.Uus haljas-
ala rajasid Türi veduridepoo töötajad depoo juurde.Seal,
kus varem oli kartulimaa ja tuhahunnikud,hakkas haljenda-
ma muru,kasvama puud ja põõsad.Põhiliselt lõpetati istu-
tamistööd Nõukogude pargis,kus töötati samuti ühiskond-
likus korras.Märkida tuleb ka linna pensionäride aktiiv-
set osavõttu heakorrastustöödest.Nad korrastasid keskkooli
juures asuva haljasala.Põhiliselt kõiki linna haljasalasid
hooldati ühiskondlikus korras.⁷⁰ Linna heakorra alal tegi
palju ära ka naistöökomisjon.

Kui tehti kokkuvõtteid linna asutuste vahelisest võist-
lusest heakorra alal,tunnistati 1962.a.parimaks Türi raud-
teesõlm,kus ümbrus oli korrastatud erilise hoole ja armas-
tusega.Kõikjal olid lilled,korrastatud hekid ja kõnniteed,
ka näitlik agitatsioon oli ajakohane ja aktuaalne.Tublit
tööd heakorra alal oli teinud ka Türi Metsatööstuskeskus,
kes rajas lastepargi ja spordiväljaku.⁷¹

Türi Linn TSN Täitevkomitee kodukultuurikomisjon oma
koosolekul 8.juulil 1963.a.tegi kokkuvõtteid sotsialist-
likust võistlusest kodukultuuri ja heakorrastuse alal ning
järjestas sellest osavõtnud asutused järgmiselt:

1. "Eesti Põllumajandustehnika" Paide rajoonikoondis	- 140 punkti;
2. Türi Raudteesõlm	- 119 punkti;
3. Türi Metsatööstuskeskus	- 78 punkti;
4. ETKVL-1 Tootmisbaas	- 74 punkti;

---

⁷⁰ Paide RRA,f.441,nim.1,s.-ü.380,l.18.

⁷¹ samas, s.-ü.395,l.10.

- 5. Türi Keskkool - 61 punkti;
  - 6. Türi Linna Kultuurimaja - 56 punkti
  - 7. Pärnu Õmblusvabriku Türi tsehh - 48 punkti
- jt.⁷²

1963.a. oli täitevkomitee koosseis 9-liikmeline. Täitevkomitee esimeheks valiti Arni Metsjöe, kes on sellel kohal tänaseni. Tegutses 8 alalist komisjoni.⁷³

1964.a. moodustati ja rakendati tööle ühiskondlikel alustel töötav lastetoa nõukogu. Lastetoa nõukogu tööst võtab osa laialdane aktiiv pensionäridest pedagoogide ja lastevanemate näol. Linnas alustas tegutsemist rahvamaleva staap, kus on 150 rahvamalevlast. Rahvamaleva staap abistab ka lastetoa nõukogu tööd. Staabi juurde on moodustatud alaealiste asjade sektsioon.⁷⁴

Pensionärid, keda 1966.a. oli 800, valisid 1966.a. 11-liikmelise nõukogu. Pensionäride nõukogu juures töötab 4 sektiooni: kultuurhariduse, agrotehniline, sotsiaalkomisjon ja koduaurimisring. Koos käiakse üks kord kuus.⁷⁵

1966.a. tegutsesid täitevkomitee juures veel järgmised ühiskondlikud organisatsioonid:

- 1) nõukoguläike traditsioonide komisjon - 7 liiget;
- 2) eelkooliealiste lasteasutusse suunamise komisjon - 6 liiget;
- 3) 9 individuaalmajade tänavakomiteed - 117 liiget;
- 4) individuaalehitajate materjalide õigsuse kontrollimise komisjon - 5 liiget;

---

⁷² Türi TSN TK arhiiv, nim. 1, s.-ü. 425, l. 78.

⁷³ samas, s.-ü. 410, l. 15.

⁷⁴ samas, s.-ü. 434, l. 96.

⁷⁵ samas, s.-ü. 479, l. 30.

5) pensionäride nõukogu - 11 liiget.⁷⁶

1967.a. tegutses täitevkomitee juures 6 alalist komisjoni. Uues koosseisus likvideeriti nüüd kodukultuurikomisjon ja hiljem korterikomisjon, kuna uue määruse alusel tegeles nüüd linna korteritega linna korterikomisjon. Täitevkomitee oli endiselt 9 liikmeline.

1967.a., s.o. juubeliasta oli Türi Linna Tööraha Saadikute Nõukogu Täitevkomiteele edukas, Saadi EKP Paide Rajoonikomitee ja Paide Rajooni TSN Täitevkomitee sotsialistliku võistluse mälestusvimpli "Parimale tööraha saadikute nõukogu täitevkomiteele" omanikuks. Alevite ja linnade vahelisel näitliku agitatsiooni ülevaatusel saavutas Türi I koha, heakorrastusalane rajooni rändkarikas anti teist aastat järjest Türi linnale.⁷⁷

Vaadeldes lähemalt Türi Linna Tööraha Saadikute Nõukogu erinevate koosseisude tööd, näeme et isegi siin väikelinnas kehtib NLKP XXIV kongressil kinnitatud väide: "Sotsialistliku riigi aluseks ja tema demokraatliku iseloomu kõige täielikumaks kehastuseks on meil teatavasti rahvavõimu organid - tööraha saadikute nõukogud. See on tohutu jõud. Tänapäeval tähendab see rohkem kui 2 miljonilist rahvast. Nad juhivad meie üldrahvaliku riigi asju alt kuni üles."⁷⁸

---

⁷⁶ Türi TSN TK arhiiv, nim.nr. 1, s.-ü. 480, l. 18.

⁷⁷ samas, s.-ü. 519, l. 9.

⁷⁸ NLKP XXIV kongressi materjale. TLN., 1973, lk. 87.

III Türi sotsiaalmajanduslik areng

Tööstus

Kodanliku aja lõpul kujutas Türi endast üleminekuastet puht tööstusasulate ja kaubandus-käsitööstasulate vahel. Kui võrrelda kodanlikuaegset Türi Paidega, siis näeme nende vahel küllaltki suuri erinevusi. Tööstuse ja kaubanduse kogukäibelt ühe elaniku kohta oli Paide Eesti linnade hulgas eelviimasel kohal, mittetöötava elanikkonna üldarvult aga esikohal.⁷⁹ Türil oli töölisklassi osatähtsus suur, sest paberivabriku kõrval tegutses siin ka veel tellisevabrik. Kirjas 12. märtsist 1940 Siseministeeriumi Omavalitsuste Talitusele kirjutati: "Türi linna tuiksooneks on õieti A.-S. Türi Paberi- ja Puupapivabrik ning suurem enamik Türi linna elanikest moodustub eelnimetatud käitiste töolistest ja nende perekohhaliikmetest. Kogemused on näidanud, et juhul, kui käitis ühel või teisel põhjusel on sunnitud olnud töölisi töölt vallandama, ei ole vallandatud töölistele Türi linnas ega ka lähemas ümbruses tööd leidnud. Mis puutub käsi- ja lihttöolistesse, siis on neid Türil niivõrd rühkesti, et nad on sunnitud otsima endale tööd isegi väljaspool linna ja linna ümbruskonda."⁸⁰ 18. novembri seisuga töötas Türi Pabe-

---

⁷⁹ T. Rea. Eesti ala linnade funktsionaalsed tüübid XX saj. alguses. TRÜ Toimetised, V 88. Geograafiaalased tööd, I, Tartu, 1960, l. 56.

⁸⁰ ENSV ORKA, f. 2309, nim. 1, s. -ü. 319, l. 17.

ri- ja Puupapivabrikus mehi 245 ja naisi 95, telliseteahas mehi 37 ja naisi 27.⁸¹ Ka Türi raudteesõlmes töötas ligikaudu 30 inimest.

Pärast okupatsioonivägede lahkumist 1944.a. septembris oli Türist purustatud ligi $\frac{1}{3}$, sealhulgas ka suurim tööstusettevõtte, nimelt paberivabrik, mille taastamist küll alustati, kuid purustused olid nii suured, et see töö tuli pooleli jätta.

Nõukogude inimestele pole aga omane käsi rüppe lasta, kohe pärast sõjavankri üleveeremist hakati linna taastama, rajama uusi ehitusi ja ettevõtteid. Türi Tarbijate Kooperatiiviide Tööstuskombinaat avas juba septembris 1944 leivatööstuse ja juuksuritöökoja. 1944.a. septembris alustas tööd ka Türi Telliseteahas.⁸²

Telliseteahas oli rohkem kohaliku tähtsusega ning ta toodang ei olnud kuigi suur.

---

⁸¹ ENSV ORKA, f.2309, nim.1, s.-ü.319, l.66.

⁸² Paide RRA, f.441, nim.1, s.-ü.4, l.20.

Ülevaate tellisetoodangust ajavahemikul 1945-1960 annab järgnev tabel.

Tabel 4

Türi Tellisetease põhitoodang aastatel 1945-1959^x

Aasta	Telliste toodang	Aasta	Telliste toodang
1945	62 000	1953	2 489 000
1946	10 700	1954	3 213 000
1947	300 000	1955	3 405 000
1948	700 000	1956	3 933 700
1949	1 012 800	1957	2 573 000
1950	586 800	1958	2 620 000
1951	1 311 350	1959	3 206 000
1952	1 605 000		

^x ENSV ORKA, f.R-1863, nim.1, s.-ü.384, l.15; s.-ü.391, l.27; s.-ü.394, l.30; s.-ü.460, l.57; s.-ü.401, l.65; s.-ü.423, l.96; s.-ü.436, l.88; s.-ü.449, l.278; s.-ü.464, l.37; s.-ü.472, l.31; s.-ü.479, l.195; f.R-1888, nim.1, s.-ü.11, l.1; s.-ü.33, l.54; s.-ü.55, l.125.

Peale telliste toodeti vähesel määral katusekive ja põl-lutorusid. Seoses kohalike savivarude lõppemisega ja töös-tushoonete ning -ehituste täieliku amortisatsiooniga lik-videeriti tehase 20. aprillil 1960. a. ENSV Rahvamajanduse Nõu-kogu määrusega.⁸³

Üldiselt on Türil tegutsevad asutused suhteliselt väi-kesed ja kohaliku tähtsusega. Suurimad on leivakombihaat "Standard", kus seoses uue tootmishoone käikuminekuga 1961. a.

⁸³ ENSV ORKA, f.R-1888, nim.1, s.-ü.93, l.11.

töötab ligi 300 inimest.⁸⁴ Edukalt töötab Türil ka V.Klementi nimelise Õmblustootmiskoondise Türi tsehh, kus 1970.a. töötas 170 töölisi, enamuses naised.⁸⁵ Türi suurimateks ettevõteteks on "Eesti Põllumajandustehnika" Paide rajoonikoondis, Türi Metsakombinaat, Paide Piimatoodete Kombinaat ja Tehas "Volta" Türi-Alliku tsehh. Järgnevalt neist veidi pikemalt.

Olulist osa põllumajandusliku tootmise taseme tõstmisel on etendanud Eesti NSV MN Koondis "Eesti Põllumajandustehnika". Endistest väikestest traktorijaamadest on välja kasvanud mitmekülgselt arenenud suurettevõtted. Alates 1. juunist 1961 tegutseb ka Türi linnas "Eesti Põllumajandustehnika" Paide rajoonikoondis, mis organiseeriti endise remondi- ja tehnikajaama baasil.⁸⁶

Endisest väikesest masinatraktorijaamast on kujunenud "Eesti Põllumajandustehnika" üks suuremate tootmisnäitajate ja parema töökultuuriga ettevõtte. Kümme aastat on rajoonikoondist juhtinud insener-mehaanik, Eesti NSV teeneline insener Elmar Jüri, peainsenerina Eesti NSV teeneline insener Johannes Mets.

Rajoonikoondis on väga mitmepalgeline profiiliga ettevõtte - paljude tööalade kombinaat. On loodud järgmised osakonnad: maaparandus, turbatootmine, remonditöökoda, farmide mon-

---

⁸⁴ Riikliku Statistika Paide Rajooni Informatsiooni-Arvutusjaama arhiiv, asutuste aruanded, 1970.

⁸⁵ "Võitlev Sõna", 1970, 3. veebruar.

⁸⁶ ENSV ORKA, f. R-262, nim. 1, s. -ü. 204, l. 20.

taaži ja remondi jaoskond, automajand, ehitus, kaubandus.⁸⁷ Siit on rajooni kolhoosid ja sovhoosid saanud tõhusat abi maaparanduse, turbatootmise, farmide mehhaniseerimise ja põllumajandustehnika soetamise näol. Nende abinõude rakendamise tulemusena on kunagine ränkraske maatöö tundmatuse ni muutunud. On taganenud sood ja liigvesi, kaovad põldude vahelised piirdekraavid ja kiviaiad. Maaparandustööst ajavahemikul 1961-1970 annab ülevaate tabel nr.5.

Et veelgi parandada maaparanduse kvaliteeti ja tutvustada parimate maaparandajate tövõtteid kõigile, korraldati 1970.a.suvel Paide rajoonikoondises I maaparanduslike kutsealade võistlused. Võisteldi uudismaa kündmises, ekskavaatori ja buldooseriga töötamises ja laadimises. Paide rajoonikoondise maaparandustööde kvaliteedi paranemist tunnistab seegi, et 1970.a.vabariiklikul konkursil paremini väljaehitatud maaparandusobjektidele määrati Eesti NSV Ministrite Nõukogu otsusega Kirna kolhoosi Virika objekti väljaehitanud III jaoskonna kollektiivile kolmas koht ja rahaline preemia.⁸⁸

Turbatootmiseks on moodustatud kaks tootmisjaoskonda. Freesturba tootmisega on Paide rajoonikoondises tegeldud 12 hooaega. Oma sõsarettevõtete seas toodab rajoonikoondis kõige rohkem freesturvast. Astane toodang ulatub 87500 tonnini.⁸⁹

Remonditöökoda kujutab endast ühte tähtsamat abiette- võtet teistele tootmisharudele. Peale selle valmistatakse

⁸⁷ Koondise "Eesti Põllumajandustehnika" Paide rajoonikoondise (edaspidi "EPT Paide rajoonikoondis") arhiiv, nim.1, s.-ü.176, l.10.

⁸⁸ EPT Paide rajoonikoondise arhiiv, nim.1, s.-ü.176, l.12.

⁸⁹ samas, s.-ü.178, l.20.

TABEL 5

Maaparandus aastail 1961 - 1970^x

	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970
1. Kuivendatud põllumajanduslike maade eksploatatsiooni andmine (ha)	1057	967	1623	1754	1637	1763	2274	2274	2403	2856
2. Põllumajanduslike maade kuivendamise (ha)	1091	1078	1660	1666	1654	2081	2274	2550	2558	2702
3. Kultuuritehniliste tööde eksploatatsiooni andmine (ha)	—	—	—	505	1093	1027	1104	2100	1816	726
4. Rahaline toodang (tuh. rub)	508,9	504,1	839,4	1185,4	1284,7	1400,3	1811,4	2052,7	2494,0	2725,7
5. Keskmine tööliste arv	141	164	206	257	299	301	366	395	413	429
6. Freeturba tootmine (tuh. t)	7,4	8,6	14,3	21,4	31,2	42,3	55,6	66,6	85,0	87,5
7. Traktorid vajõuga 6 t	19	22	25	30	33	37	37	44	49	56
8. Ratastraktorid	—	—	—	3	2	5	7	8	8	9
9. Traktorid vajõuga 3 t	19	25	33	42	55	55	60	63	62	72
10. Ühekapalised ekskavaatorid	4	8	14	20	21	24	23	25	20	23
11. Mitmekapalised ekskavaatorid	5	7	11	15	18	20	21	27	27	26

^x Koostise "Eesti Põllumajandustehnika" Paide rajoonikoostise arhiiv, nim. 1, s.-ad 59, 67, 76, 84, 105, 136, 147, 163, 178.

siin veel ka uut toodangut. Remonditöökoja toodangu kasvu rahalises väärtuses iseloomustab järgmine tabel:

Tabel 6 ^x

	1961	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970
Kogutoodang (tuh.rbl)	231	348	362	487	621	655	647	640

^x EPT Paide rajoonikoondise arhiiv, nim. 1, s. -ü.-d 59, 87, 105, 136, 147, 163, 178.

Edukalt töötab ka koondise automajand. 1970. a. läbiti 9,95 miljonit tonnkilomeetrit ja toodang rahalises väärtuses oli 6 680 500 rubla.⁹⁰ Peamine töö automajandil on kruusa vedu maaparandusobjektide teedele, freesalusturba väljavedu rabadest, põllutöömashinate ja teiste kaupade vedu kaubabaasi ja tsentraliseeritud vedu majanditesse. Automajandis töötab 94 autojuhti, neist I või II liik on 62-l.⁹¹

Kui 1961. a. töötas koondises ainult 285 töölisi, siis on see arv 1970. a. kasvanud 864-ni⁹², olles seega Türi linna suurimaks ettevõtteks. Ka toodangu kasv rahalises väärtuses on olnud järjekindel. Ülevaate sellest annab tabel nr. 9.

Pidevalt on kasvanud ka saadav kasum. Ülevaate kasumi kasvust aastatel 1966-1970 annab järgmine tabel.

Tabel 7 ^x

	1966	1967	1968	1969	1970
Rahaline kasum rbl.	85 000	137 000	163 122	222 884	335 067

^x EPT Paide rajoonikoondise arhiiv, nim. 1, s. -ü.-d 136, 147, 163, 178

⁹⁰ EPT Paide rajoonikoondise arhiiv, nim. 1, s. -ü. 178, l. 16.

⁹¹ samas, s. -ü. 180, l. 20.

⁹² samas, s. -ü. 178, l. 18.

Rajoonikoondise palge kujundamisel on kaalukas sõna
õelda ehitusmeestel ja heakorrastajatel. Ehitusosakonna
tööd möödunud kümne aasta jooksul iseloomustab järgmine
tabel.

Tabel 8 ^x

	1961	1966	1968	1970
Ehitatud tuh. rbl.eest	19,1	267,8	655,1	810,9
Ekspluatatsioo- ni antud elamis- pind m ²	-	246	1684	3449
Tööliste arv	5	45	85	100

^x EPT Paide rajoonikoondise arhiiv, nim. 1, s. -ü. 59, 136,
147, 178.

Eelmisel viisaastakul oli pearõhk elamuehitusel. Tootmis-
hoonetest valmisid remonditöökoja juurdeehitus koos klubiga,
remonditöökoda Järva-Jaani alevis, pesumaja, kaasaegsed kauba-
laod ja kaubandusbaasi kontorihoone. 1968. a. avati iseteenin-
duslik kohvik-söökla. Selles nägus saalis saab korraga eines-
tada poolsada inimest. Köögis on kõik perenaistele meelepära-
ne: kaks elektripliiti, elektriline keedukatel jm. Söökla hak-
kas sooja toiduga varustama ka maaparandajaid otse töökoh-
tadel.⁹³

1970. a. jaanuaris avati siseujula. Uue ujula basseini on
3 võistlusrajaga ja 25 m pikk. Basseiniga asuvad otsastikku
sportlaste riietus-, pesemis- ja saunaruumid. Ülemisel korru-

⁹³ "Võitlev Sõna", 1969, 4. jaanuar.

Foodangu kasv rahalises väärtuses a. 1961 - 1965 tuhanded rublad^x TABEL 9

nr.	tootmisaru	1961	1962	1963	1964	1965
1.	Remonditöökoala	231,0	250,0	309,0	348,5	376,1
2.	Maaparandus	508,9	504,1	839,4	1.185,4	1.284,7
3.	Automajand	108,7	114,1	190,9	223,6	274,8
4.	Farmide mehaniseerimine	33,5	34,9	69,9	101,6	154,8
	<u>Kokku tootmistegurus</u>	882,0	903,1	1.419,5	1.859,1	2.090,4
5.	Kaubandus	497,0	2.312,8	3.290,2	3.978,1	4.203,4
6.	Elamu - kommunaalmajandus	4,1	5,3	6,0	10,5	11,6
	<u>Kõik kokku</u>	1.383,1	3.221,2	4.715,7	5.847,7	6.214,0

^x „Eesti Põllumajandustehnika“ Peide vajoenikoendis arhiiv, nim. 1, 5-ld. 59, 67, 76, 87, 105.

sel on kaminaga puhketuba ja 32 kohaga minihotell. Ujula kompleksi kuuluvad veel arsti ja treenerite toad. Suplemismõnu saab päevas nautida umbes 300 inimest.⁹⁴ Rajoonikoondises hoolitsetakse järjekindlalt töötajate vaba aja sisuka veetmise eest. Peale spordihoone on ehitatud ~~phje-~~ baas Türi lähedale Saunametsa.

Rajoonikoondise 73-liikmeline kommunistide pere töötab koondise kõikides tootmisloikudes. Nii ulatub partei mõju kõikjale. Tööliskaadri kasvatamine, sotsialistliku võistluse organiseerimine, paljude ühiskondlike massiorganisatsioonide juhtimine ettevõttes, see esitab kommunistidele ja ettevõtete juhtidele erilisi nõudeid.

Rajoonikoondises on organiseeritud tootmisharudevaheline sotsialistlik võistlus. Individuaalne sotsialistlik võistlus on organiseeritud kutsealade viisi. Võitjad selgitatakse kord kvartalis ja autasustatakse aastakokkuvõtete tegemisel.

Rajoonikoondise rahvas on usina tööga korduvalt võitnud üleliidulisi ja vabariiklikke autasusid. Näiteks 1966.a. II poolaasta töötulemuste eest võideti vabariiklikus sotsialistlikus võistluses II koht. 1967.a. III ja IV ning 1968.a. I kvartali töötulemuste eest saadi NSV Liidu MN Koon-dise "Põllumajandustehnika" ja Üleliidulise Põllumajanduse ja Varumise Töölise ja Teenistujate Ametiühingu rändpunalipp ja I preemia. Sotsialistlikus võistluses V.I. Lenini 100. sünniaastapäeva tähistamiseks anti rajoonikoondise kol-

---

⁹⁴ "Võitlev Sõna", 1970, 13. jaanuar.

lektiivile üleliiduline esikoht ja I rahaline preemia. Ligi 80 koondise töötajale anti Lenini juubelimedal. Samal aastal anti rajoonikoondise teenete märk ning aukiri ligi 90 töötajale.⁹⁵

NLKP Keskkomitee ja Nõukogude valitsus koos kogu rahvaga on võtnud tarvitusele ulatuslikke abinõusid, et tagada põllumajanduse kiire areng. Tuginedes nendele abinõudele on Paide rajooni põllumehed astunud pika sammu ^{edasi} põllumajandus- ja loomakasvatussaaduste tootmisel. Olulist osa selles suures töös on etendanud "Eesti Põllumajandustehnika" Paide rajoonikoondis, kes oma olemasolu jooksul on muutunud pisi-ettevõttest ligi 1000-liikmeliseks üksmeelseks ja elujõuliseks tootmiskollektiiviks.

Rajooni suuremaid ja eesrindlikumaid ettevõtteid on Paide Piimatoodete Kombinaat, mille keskus

Paide Piimatoodete
Kombinaat.

asub Türil. Siit tuleb rahva toidulauale piim ja kõik muu suupärane, mis piimast saadakse, ühtekokku tervelt 27 nime-
tust. Kynagisest väikesest Türi võitööstusest on kasvanud eesrindlik üle 300 töötajaga ettevõte.

Inimestel, kes alustasid tööd pärast sõda Türi piimatööstuses, tuli sõna otseses tähenduses alustada mitte millestki, sõda jättis päranduseks rusud. Esimesed töötajad käisid peale põhitöö iga päev metsas puid langetamas, palke saagimas ja vedamas. Ei saadud siis pidada korralikku uneaega ega puhkepäevi, aga kõik sai tehtud nii nagu vaja.⁹⁶

---

⁹⁵ "Võitlev Sõna", 1970, 16. aprill. ✓

⁹⁶ "Võitlev Sõna", 1967, 18. mai. ✓

Sõjajärgsetel aastatel on kombinaat pidevalt noorenenud. Sotsialistlik kord, teadus, tehnika ja põllumajanduse üldine areng, siin töötanud inimeste töökus on muutnud kombinaadi olemuse niisuguseks nagu ta peab kaasajal olema.

1955. a. aprillis anti eksploatatsiooni uus tootmishoone. Tänu vennasvabariikidest saadud moodsale tehnikale oli valminud tööstus Balti liiduvabariikides ainulaadsemaid oma uudsuse ja läbilaske võime poolest. Suurt jõukulu nõudvad tootmisprotsessid olid kõik automatiseeritud, mis peale töö kergendamise aitasid ka tunduvalt parandada toodangu kvaliteeti. Masinad käivitati elektromagnetilise lülituse abil vastaval juhtimispuldil. Moskva tehasest saadud võimasin "Melezina" valmistab pidevalt kuni 500 kg võid tunnis ning piimakoorimistsehh laskis läbi kuni 5000 liitrit piima tunnis. Erilist rõhku pandi uues tootmishoones just sanitaar-hügieenilistele nõuetele. Uus piimapulbritsehh oli vabariigis sisustuse poolest ainulaadsemaid.⁹⁷

Käesoleval ajal allub Paide Piimatoodete Kombinaadile 6 tootmistsehhi: Türi, Järva-Jaani, Ambla, Koigi, Koeru, Imavare. Tootmistsehhide allvõrku kuulub 6 koorejaama, 25 statsionaarset piimapunkti, 2 liikuvat piimapunkti ja 25 piimakogajat. Varimispiirkond hõlmab 39 kolhoosi, 10 riiklikku majandit ja individuaalsektori 4 589 piimatoojaga.

Kombinaat valmistab järgmisi tähtsamaid tooteid:

- a) või - kõikides tsehhides
- b) täispiimapulber - Türi ja Järva-Jaani tsehhides

---

⁹⁷ "Leek", 1955, 30. aprill.

c) eesti juust - Koigi tsehhis

d) pärnu juust - Imavere tsehhis

e) lõssipulber - Türi, Järva-Jaani ja Ambla tsehhis.

Peale nende toodetakse veel muid täispiima- ja lahja piima tooteid.⁹⁸

Ülevaate põhiliste toodanguliikide tootmisest 1965-1969 annab tabel nr.10.

Kombinaat on üks rajooni ja ka vabariigi oma süsteemi eesrindlikemaid ettevõtteid. Kombinaati on edukalt juhtinud juba 18 aastat E. Küüts. Oma süsteemi sotsialistlikus võistluses on kombinaat pidevalt olnud esimeste seas. Seda iseloomustab ilmekalt kas või 1969.a. IV kvartali töötulemuste eest üleliidulises sotsialistlikus võistluses saavutatud esikoht.⁹⁹

Türi lähedal otse linna	<u>Tehas "Volta" Türi-Alliku</u>
piiril asub rajooni üks noo-	<u>tsehh.</u>
remaid tööstusettevõtteid, mil-	
le sünniaastaks on 1961. See on tehas "Votla" Türi-Alliku	
tsehh.	

Nimetatud tsehhis organiseeriti väikese võimsusega elektrimootorite tootmine ja esimene toodang oli planeeritud juba 1961. aastale. Tsehhi vastuvõtmise ajaks polnud seal ei elektrienergiat ega vett. Ettevalmistusosakonna ehitamine oli alles pooleli ja seadmestik paigaldamata. Tsehhi esimesed töötajad tegid tsehhi käikulaskmiseks rohkesti pingutusi.

---

⁹⁸ ENSV ORKA, f.R-1849, nim.2, s.-ü.714, l.79.

⁹⁹ "Võitlev Sõna", 1970.3.veebbruar.

Pide Pimatooclede Kombinaadi pühitöödang tonnides a. 1965 - 1969^x

Stoodangu nimetus	1965	1966	1967	1968	1969
Väi	2069	2186	2299,1	2388,5	2391,4
juust	157	186	217,7	232,2	210
Pümapuller	750	1077	1379,8	1560,8	1669,5
Õlleantav täispiim	9344	10048	9666,3	8411,6	9337,4
Sahjad piimatooted	1637	2299	1434,3	1589	1735,9

^x ENSV GRKA, p. R-1849, nim. 2, s.-l. 54, l. 37; s.-l. 237, l. 32; s.-l. 474, l. 35;
s.-l. 714, l. 41; s.-l. 939, l. 63.

Lühikese ajaga ehitati trafo-alajaam, paigaldati veepump ja rajati veevärk ning ventilatsioon. Tehase instrumenditsehhis valmistati 132 rakist, sealhulgas 11 pressvormi ja 40 stantsi. Ehitamine viidi lõpule kolme kuu jooksul. Tootmine võis alata.¹⁰⁰

Seoses väikemootorite tsehhi organiseerimisega Türil korraldati "Voltas" 1961. a. 139 uue töölise väljaõpetamine uuele tsehhile, järgmisel aastal õpetati neile lisaks veel veel 138 inimest.¹⁰¹

Peale väikemootorite valmistatakse Türi-Allikul veel elektriradiaatoreid ja elektri-vahvliküpsetajaid. Ülevaate tsehhi toodangust ajavahemikul 1961-1970 annab tabel nr. 11. Toodangu hulk ja maht on pidevalt kasvanud. Tsehhi toodangul on palju tarbijaid nii NSV Liidus kui ka välismaal Bulgarias, Jugoslaavias ja isegi kauges Vietnamis. Kasutatakse lambakasvatuses lammaste pügamiseks masinaid, mille mootorid on tehtud Türi-Alliku nobedate töötajate käte all.

Tsehhi juhataja Uno Sakjas, kes töötab sellel kohal tsehhi alguspäevist, kannab rinnas kõrgemat autasu - Lenini ordenit, kogu 300-liikmeline kollektiiv on rajoonis üheks tublimaks.

Tsehhi on tema algusest peale kutsustud noorte tsehhiks, sest üle poole töötajatest on noored ja enamik neist on Türi keskkooli kasvandikud. Noorte ettevõtmisi juhivad 63-liikmeline komsomoli organisatsioon. Regulaarselt aetakse välja "komsomoliprojektorit", edukalt töötab poliitõppering "Gloobus".¹⁰²

---

¹⁰⁰ V. Gussarova. Tehas "Volta". Lehekülgi ajaloost. Tln., 1968, lk. 138

¹⁰¹ samas, lk. 150.

¹⁰² "Võitlev Sõna", 1968. 9. aprill.

TABEL 11

Tehas "Volta" Türi - Alliku tsehi toodang aastatel 1961-1970 *

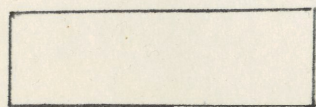
Toodangu liik	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970
Elektri- vahvliküpsajad	2000	2000	2002	2000	4000	3500	3011	6440	7582	8323
Elektri- radiaatorid	235	4002	6730	10204	15157	12222	11050	17008	23682	30445
Väikese võimsu- tega elektri- mootorid	13 149	50 027	70 010	72 240	73 799	82 508	88 077	108 035	118 777	120 922

* Tehas "Volta" arhiiv, Türi - Alliku tsehi 1961., 1962., 1963., 1964., 1965., 1966., 1967., 1969., 1970. aasta - aruanded.

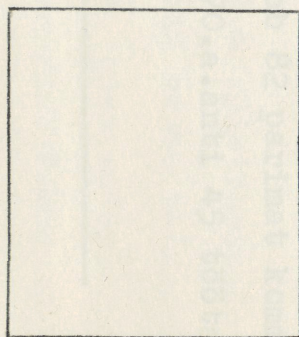

Sehas "Volta" Türi-Alliku tsehi
toodangu kasv 1970. a. võrreldes
1961. aastaga

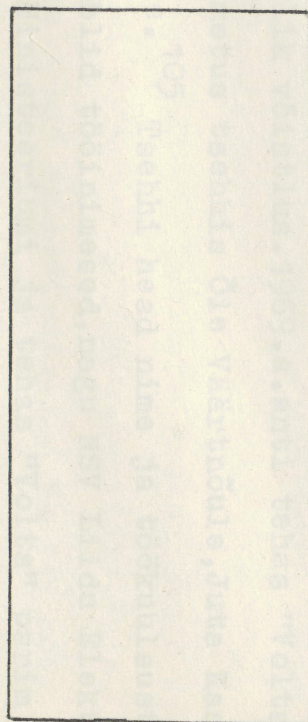
joonis 1

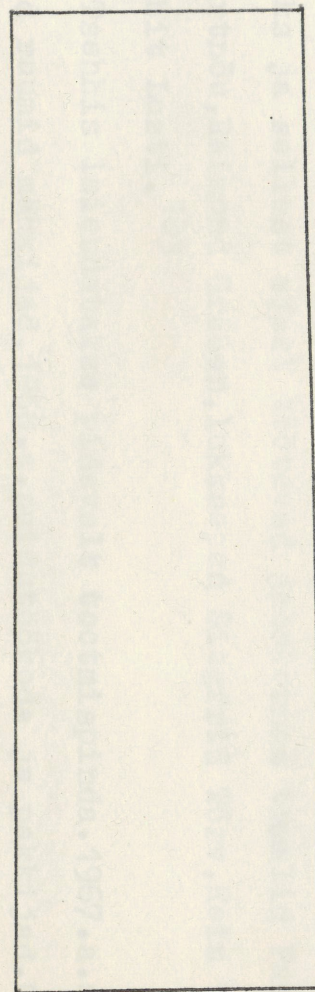
Toodang 1961. a.

Elektri - vaheliku-
setajate toodang
1970. a.

Väikese võimsusega
elektrimootorite
toodang 1970. a.

Elektri - radiaatorite
toodang 1970. a.

Üheks tsehhi vundamendiks on instrumentaaljaoskond. See läks käiku peaaegu aasta varem kui ülejäänud jaoskonnad, Tootmishoonet alles ehitati, kui need 21 meest oma tööd alustasid: valmisid esimesed seadmed ja rakised tulevase tsehhi jaoks ja sellest ajast töötavad jaoskonnas treialid Paul Väärtnõu, Raimond Grauen, lukksepad Siegfriid Tõrv, Rein Vilpart, Lembit Lusti.¹⁰³

Tsehhis laiendatakse pidevalt tootmispinda. 1967. a. said uued ruumid mähkijad, 1968. a. puidutöökoda ja pakkijad. Ehitamine aga jätkub pidevalt.¹⁰⁴

Tsehhi esimestest päevadest peale käib tööliste vahel hoogne sotsialistlik võistlus. 1969. a. anti tehas "Volta" parima meistri nimetus tsehhis Õie Väärtnõule, Juta Kasele ja Elmar Kaljulale.¹⁰⁵ Tsehhi head nime ja töökuulsust aitavad ülal hoida tublid tööinimesed, nagu NSV Liidu Elektrotehnika Tööstuse Ministeeriumi ja tehas "Volta" parim treial Paul Väärtnõu, Tehas "Volta" kutseala parimaid meistreid E. Rajala, lukksepad L. Puumann ja S. Tõrv. Rohkem kui 300 töötajast koosnevast kollektiivist kannab 82 parimat kommunistliku töö eesrindlase nimetust. 1970. a. anti 45 töötajale Lenini juubelimedal.¹⁰⁶

---

¹⁰³ "Võitlev Sõna", 1967, 7. veebruar.

¹⁰⁴ "Võitlev Sõna", 1968, 16. jaanuar.

¹⁰⁵ "Võitlev Sõna", 1970, 29. jaanuar.

¹⁰⁶ "Võitlev Sõna", 1970, 30. mai.

Metsakombinaat paikneb

Türi Metsakombinaat.

kunagise Türi Paberivabri-

ku ruumes, mis sõja ajal sai tugevasti kannatada. Metsakombinaat alustas Türil tegevust 1944.a. novembrikuus. Algu oli raskusi vajalike ruumide leidmisega, kuid ka neis tingimustes saavutati juba 1945.a. töötulemuste eest ülliduline rändpunalipp.¹⁰⁷

Kui 1957.a. oli siin töötajaid alles 326, siis 1970.a. ulatus see arv juba 746, olles kasvanud seega rohkem kui kaks korda.¹⁰⁸ Ka töötulemused on pidevalt paranenud. Ülevaate tootmisplaanide täitmisest ajavahemikus 1965-1970 annab tabel nr.12.

Metsakombinaadi lõppladu Türil on üks suuremaid kaasaegse tehnikaga paremini varustatud kogu vabariigis. Raie- ja veotööd on siin täielikult mehhaniseeritud. Saetud mets veetakse estakaadile tüvestena. Laaditakse kimplaadimise teel spetsiaalsete tõstukite või metsaveomasinatele monteeritud iselaadijate abil.

Töölised on pidevas sotsialistlikus võistluses. Sotsialistliku võistluse kohustused võetakse vastu metsapunkti üldkoosolekuil ning metsapiirkondade tootmisnõupidamistel. Sotsialistliku võistluse käiku valgustatakse 2 korda kuus ilmuv "Bülletään". Kohtadel valgustatakse sotsialistliku võistluse käiku iga päev väljapandud töönäitajate kaudu. Väljapaistvate töötulemusteni on jõudnud vilunud mehhanisaa-

---

¹⁰⁷ Paide RRA, f.441, nim.1, s.-ü.4, l.105.

¹⁰⁸ ENSV ORKA, f.R-1869, nim.19, s.-ü.32, l.69.

TABEL 12

Türi metsakombinaadi tootmisplaanide täitmine ja tööliste arv
a. 1965 - 1970^x

	1965	1966	1967	1968	1969	1970
Langetus tuh./tm	116,6	126,4	128,5	129,5	131,5	151,5
Kokkuvedu tuh./tm	116,7	125,7	126,5	127,6	131,4	151,5
Väljavedu tuh./tm	116,8	126,3	128,3	129,5	136,5	153
Vaguritesse laadimine tuh./tm	42,9	39,8	40,8	38,2	34,6	39,2
Autodele peal-laadimine tuh./tm	116,7	125,2	126,0	127,0	132,5	151,6
Autodelt mahalaadimine tuh./tm	116,7	125,2	126,0	127,0	132,5	151,6
Realiseerimisplaanide täitmine rbl.	2612	2766	2918	3685	3600	3608
Tööliste arv	691	697	690	798	722	746

^x ENSV metsa- ja Puidutööstuse Ministeeriumi arhiiv, Türi Metsakombinaadi
1965, 1966, 1967., 1968., 1969., 1970. a. aasta-aruanded.

torid Ülo Valtsi juhtimisel Türi metaskonnas töötav metsavarandamise kompleksbrigaad, teenides 1970. ja 1971. a. NSV Liidu metsamajanduse parima raiebrigaadi aumstava nimetuse.¹⁰⁹

Kõigiti hoolitsetakse töötajate elu- ja töötingimuste eest. Metsakombinaat on "Eesti Põllumajandustehnika" Paide rajoonikoondise järel teine asutus, kes on ehitanud ja pidevalt ehitab elamuid oma töötajatele. Üsnagi suuri kulutusi tehakse toitlustamisele, kusjuures suppi antakse töölistele tasuta ja soe toit viiakse otse tööobjektidele. Kurgjale Pärnu jõe kaldale ehitati puhkuste ja nädalalõpu veetmiseks puhkebaas.¹¹⁰

Metsakombinaadi klubi, kontor ja raamatukogu on saanud sootuks teise väälimuse võrreldes sellega, mis oli siin paarkümmend aastat tagasi. Uus ajakohane ruumide kujundus ning sisustus vastavad kõigiti tänapäeva nõuetele. Raamatukogu võib edukalt võistelda vabariigi parimatega, siin on üle 8500 köite mitmesugust kirjandust. Endine raske metsatöölise elu on muutunud tundmatuseni.

Türi tööstussõlme, mis koosneb Türi ja Paide linnast osatähtsus vabariigis on väike. Praegu on Türi tööstussõlme tähtsamateks ettevõteteks Türi Metsakombinaat, "Volta" tsehh ja V. Klementi nimelise Ömblustootmiskoondise tsehh Türil ning Tallinna Ekskavaatoritehase tsehh Paides. Türi tööstussõlmes oli vabariigi ulatuses 1965. a. Türi osatähtsus 0,4%,

---

¹⁰⁹ E. Martins. V. Kapp. Metsamajandus kodurajoonis. Paide rajooni kodu-uurijate seminar kokkutulek 6-9. aug. 1972. - Artiklite kogumik, Tartu, 1972, lk. 236.

¹¹⁰ "Võitlev Sõna", 1969, 29. november.

Paide osatähtsus 0,3%.¹¹¹ Näeme, et Türil on endiselt tööstuse osatähtsus suurem kui Paides. "Eesti Põllumajandustehnika" Paide rajoonikoondist puht tööstusettevõtteks lugeda ei saa, ehki tema osatähtsus Türi linna arengus on küllaltki suur.

1959.a. rahvaloenduse andmeil töötas Türil 5625 elanikust 1466 tööstusettevõtetes, 236 põllu- ja metsamajanduse ettevõtetes ja 890 teistes rahvamajanduse ettevõtetes.¹¹²

Tööstuse struktuur Türi tööstussõlmes töötajate arvu järgi % 1965.a. oli järgmine: elektri- ja energeetikatööstuse ettevõtetes töötas kokku 4,6%, Türil need töötajad puudusid, Paides oli see arv 9,9%; masina- ja metallitööstuse ettevõtetes töötas kokku 28,0%, Türil 27,1% ja Paides 29,0%; ehitusmaterjalide- ja klaasitööstuse ettevõtetes töötas kokku 10,8%, Türil 5,9%, Paides 16,5%; metsa- ja puidutööstuse ettevõtetes töötas kokku 26,9%, Türil 40,6%, Paides 11,4%; Kerge- tööstuse ettevõtetes töötas kokku 8,1%, Türil 15,3%, Paides need töötajad puudusid; toiduainetetööstuse ettevõtetes töötas kokku 20,2%, Türil 11,2%, Paides 30,2%; muudes tööstusettevõtetes töötas kokku 1,4%, Türil need töötajad puudusid, Paides 3,0%.¹¹³

---

¹¹¹ H. Paalberg. Mõningaid tööstusrajoonide väljakujundamise probleeme. - Eesti NSV rahvamajanduse arendamise territoriaalseid probleeme. ENSV Teaduste Akadeemia Majanduse Instituut. TLN!, 1973, lk. 52-54.

¹¹² ENSV ORKA, f. R-10, nim. 12, s. -ü. 65, l. 13.

¹¹³ H. Paalberg. Mõningaid tööstusrajoonide väljakujundamise probleeme. - Eesti NSV rahvamajanduse arendamise territoriaalseid probleeme. ENSV Teaduste Akadeemia Majanduse Instituut. Tln., 1973, lk. 52.

Kaubandus ja elanikkonna elutarbeline teenindamine.

Kui kodanlikul ajal kuulusid elutarbelise teenindamise töökojad eraettevõtjaile ja olid üldreegline äärmiselt väikesed 1-2 töötajaga töökojad. Pärast Nõukogude võimu kehtestamist kopereerus enamik teenindusettevõtete töötajaid ja väikeomanikke artellidesse, mis lõi eeldused teenustöökodade kontsentreermiseks suuremateks ettevõteteks. Türil alustasid tööd 1944.a.sügisel artell "Kollektiiv" töökojad. Artellide süsteemi reorganiseerimisega 1958.aastal alustasid tööd kohaliku tööstuskombinaadi mitmesugused töökojad. Alates 1963.a.alustasid Türil tööd Paide rajooni Teeninduskombinaadi "Järva" töökojad. Elanikkonna teenindamiseks asuvad Türil järgmised töökojad: individuaal-õmblemise töökoda, kübaratöökoda, kingsepatöökoda, peenmehaanika töökoda, kellasepatöökoda, metalliremondi töökoda, fotoateljée, meeste ja naiste juuksuritöökojad, saun, kütteladid ja silmkoetöökoda.¹¹⁴

Peamisi näitajaid, mis iseloomustab elanikkonna elukondlikku teenindamist, on teostatud tööde maht ühe elaniku kohta. 1963.a.moodustas see Paide rajoonis 6,79 rbl, ühe elaniku kohta, kuna vabariigi keskmine oli 5,50 rbl.¹¹⁵

Novembris 1969 avati Türil iseteeninduslik pesumaja. Pesemiseks on kasutada 4 masinat, millest igaüks mahutab 4 kg pesu.¹¹⁶

Linna elanikkonna teenistuses on linnas kokku 20 kauban-

---

¹¹⁴ Türi TSN TK arhiiv, nim.1, s.-ü.407, l.3.

¹¹⁵ Türi TSN TK arhiiv, nim.1, s.-ü.407, l.3.

¹¹⁶ "Võitlev Sõna", 1969, 27.november.

dusettevõtet, neist 18 Paide rajooni tarbijate kooperatiivi alluvuses ja 2 Eesti Raudtee Tööliste Varustamise Osakonna alluvuses.¹¹⁷ Suurt rõõmu valmistas türilastele universaalkaupluse väljumine kapitaalremondist 1960. a. Nüüd võib ta oma sisutuse poolest võistelda ka suurte linnade parimate kauplustega. Samal aastal avati ka uus leiva ning piimasaaduste kauplus, remonditi ja täiendati sisseseadega liha- ja kalakauplust.¹¹⁸

Haridus ja kultuur.

Teoses "Nõukogude võimu järjekordsed ülesanded" kavandas V. I. Lenin sotsialismi ülesehitamise esimesed ülesanded. Nende hulgas rõhutas ta rahvahulkade kultuuritaseme kiire tõusu vajadust. V. I. Lenin kirjutas: "Tööviljakuse tõstmise tingimuseks on elanikkonna hulkade haridusliku ja kultuurilise taseme tõus. See tõus toimub praegu määratu suure kiirusega, mida ei näe kodanlikust rutiinist pimestatud inimesed, kes ei suuda mõista, kui suur tung, tänu nõukogude organisatsioonile on tekkinud nüüd rahva "alamkihtide" hulgas valguse poole ja algatusvõime näitamise poole."¹¹⁹

Sotsialism ei piirdunud sellega, et tegi vaimsed väärtused töörahvahulkadele täielikult kättesaadavaks, vaid muutis nad ühtlasi vahetuteks kultuuriloojateks. Nõukogude võimu taaskoostamine avas uue lehekülje ka Türi linna kultuuri-

---

¹¹⁷ Paide RRA, f. 441, nim. 1, s. -ü. 380, l. 22.

¹¹⁸ "Võitlev Sõna", 1960, 1. jaanuar.

¹¹⁹ V. I. Lenin. Teosed. 27. kd., lk. 230.

elus. Rahvaharidusele ja -kunstile avanesid hoopis laiemad arenguperspektiivid. Hariduselu ümberkorraldamise aluseks sai nõukogude võimu haridusprogrammides nähti ette ühtluskooli taastamine, üleminek maksuta koolile, kooli riiklik iseloom ja täielik eraldamine kirikust.

Türil on üldhariduslikke Üldhariduslikud koolid. koole kaks. Türi Keskkool ja vene õppekeelega Türi Mittetäielik Keskkool. Vene Mittetäielik Keskkool alustas tegevust 1946. a. septembrist, õpilaste arv on seal enam vähem ühtlane olnud peaaegu kogu aeg, püsinud 100 õpilase piires.¹²⁰ Mõningad aastad tegutses kool ka keskkoolina. Türi Keskkoolis õpib käesoleval ajal ligi 1000 õpilast, õigemini 1025.¹²¹

Suureks sündmuseks kogu Türi linna rahvale oli uue koolihoone käikuandmine 1. sept. 1970. Õpilaste käsutusse anti spetsiaalsed hästisisustatud õppekabinetid keemia, füüsika, bioloogia ja teiste õppeainete jaoks, kaunis saal, suur võimla, söökla, riietehoid ja muud abiruumid. Kokku on uues hoones 19 klassiruumi ja 6 õppekabinetti. Lisaks valminule jäi õpilaste kasutada ka endine koolimaja, kus oli 12 klassiruumi. Sellest päevast võisid Türi õpilased hakata õppima ühes vahetuses.¹²²

Alates 1951. a. töötab Türil ka töölisnoorte kool, kus oma haridusteed saavad jätkata linna ettevõtete ja asutuste töötajad.¹²³

---

¹²⁰ Paide RRA, f. 441, nim. 1, s. -ü. 10, l. 5.

¹²¹ "Võitlev Sõna", 1970, 3. september.

¹²² "Võitlev Sõna", 1970, 1. september.

¹²³ Paide RRA, f. 441, nim. 1, s. -ü. 105, l. 3.

Türi linna lõunaserval

Türi Sovhoostehnikum.

kauni Pärnu jõe kaldal asub

Türi Sovhoostehnikum, tähtsamaid keskharidusega agronoomide ja zootehnikute ettevalmistamise õppekeskusi vabariigis.

Põllumajandusspetsialistide ettevalmistamist alustati siin juba 1924.a.tolleaegses Türi aiamajanduse gümnaasiumis, mis nõukogude korra taaskehtestamisega Eesti NSV-s 1940.a.nimetati aiandustehnikumiks. Okupatsiooniaastatel tegutses sama õppeasutus kõrgema aianduskoolina. Pärast Nõukogude Eesti vabastamist 1944.a.taastati kooli endine nimetus. Aiandustehnikumina tegutses õppeasutus kuni 1954.aastani. Alates 1949.a.võeti õpilasi ka loomakasvatuse erialale. 1950.a.lõpetati vastuvõtt aianduse erialale. 1953.a. lõpetas viimane lend aiandusagronoome ja esimene lend zootehnikuid. 1954.a.nimetati tehnikum Türi Põllumajandustehnikumiks.¹²⁴

1956.a.alates hakati õpilasi vastu võtma ka agronoomia erialale, kus esimene lend lasti välja 1959.a.

Aastal 1964 ühendati Türi Põllumajandustehnikum ja Türi sovhoos uut tüüpi õppeasutuseks, Türi Sovhoostehnikumiks.¹²⁵ See oli oluline muudatus õppeasutuse töös, mis parandas tunduvalt spetsialistide ettevalmistamist. Kogu õppeaja kestel kaasnevad teoreetiliste tundidega praktilised õppused, seega on nüüd õppeprotsess orgaaniliselt ühendatud tootmistööga.

1956.aastani toimus õppetöö Säreveres ja Türi Keskkooli

---

¹²⁴ ENSV ORKA, f.R-6, nim.5, s.-ü.124, l.9.

¹²⁵ ENSV Põllumajanduse Ministeeriumi arhiiv, nim.5, s.-ü.364, l.27.

ruumides. 1956. a. valmis uus õppehoone Säreveres, mis võimaldas luua õppekabinette ja laboratooriume ning korraldada õppetööd paremini.¹²⁶

Pärast Suurt Isamaasõda kuni 1970. aastani on tehnikumi lõpetanud 232 aiandusagronoomi, 255 agronoomi, 554 zootehnikut.¹²⁷

Sovhoostehnikumi juures töötab kaheaastane loomakasvatuse kool, kus valmistatakse ette põllumajandusloomade jõudluskontrolli laborante - karjabrigadiire. Kvalifikatsiooni 2 a. koolis on pärast sõda saanud 469 inimest.¹²⁸

1969/70. õppeaastal oli tehnikumis 17 õppekabinetti ja -laboratooriumi. Suureks õppekabinetiks võime nimetada majandit, kus on 4 121 ha põllumajanduslikult kasutatavat maad, üle 600 lehma, 2000 siga, rohkem kui 50 traktorit, 20 autot jne.¹²⁹ Majandi tootmisnäitajad on järjest kasvanud. Tõunduvalt on iga aastaga tõusnud sovhoosis tootmise rentaablus, 1969. a, oli see juba 42%. Kõige tulusam on loomakasvatus.

Tootmistaseme tõusule on aidanud kaasa kõigi töötajate tubli töö ning tootmisprotsesside mehhaniseerimine. Alates 1961. a. töötab noorkarjatalitajana Voldemar Berg, kelle hooldata on pidevalt 80-100 noorlooma. Nende noorloomade 3 viimase aasta keskmine ööpäevane juurdekasv oli 800 g. Voldemar Berg on pidevalt rajooni ja ka vabariigi paremate noor-

---

¹²⁶ ENSV ORKA, f. R-6, nim. 8, s. -ü. 873, l. 60.

¹²⁷ "Võitlev Sõna", 1070, 30. mai.

¹²⁸ samas

¹²⁹ ENSV Põllumajanduse Ministeeriumi arhiiv, nim. 8, s. -ü. 1289, l. 20.

karjatalitajate hulgas.1966.a.autasustati teda Tööpunalipu ordeniga.¹³⁰

1969.a.saavutas sovhoostehnikum vabariigi sovhooside vahelises V.I.Lenini 100.sünni-aastapäevale pühendatud võistluses hinnatava II koha.

Õpilastele on vaba aja sisustamiseks mitmesugused võimalused,sovhoostehnikumil on avar võimla,spordiväljakud , ca 20 000 köiteline raamatukogu,kohalik laiekraankino.¹³¹

Palju head ning huvitavaid võib rääkida Türi Kultuurimajast,mitte ainult Paide rajooni,vaid ka vabariigi ühest eesrindlikumast. Õhtuti tegutseb siin kokku ligi 20 isetegevusringi,kus käib laulmas,tantsimas,sõnakunsti ja palju muid huvialasid harrastama 500 inimese ümber. Meie kultuurimaja - nii kutsuvad türilased kohalikku kultuuriasutust.Meie pole rõhutatud niisama suusoojaks,sest kultuurimaja on saanud tööpoolest kogu linna elanikkonnale nagu teiseks koduks.Siia tulevad sageli põlvepikkused poisid ja tüdrukud,noorukid,keskealised inimesed ning pensionärid.

Kultuuritegevus Türil algas 1944.a.sügisel mõni kuu pärast linna vabastamist.Esimeseks ürituseks oli Lenini surma-aastapäevale pühendatud aktus.Kohe alustasid tegevust keeltekursus kahes grupis ja poliitloengud,kuuld töö ei laabunud alguses päris hästi,sest takistuseks oli oma

---

¹³⁰ Türi Sovhoostehnikum.Informatsiooniline teatmik. Tln.,1970,lk.7.

¹³¹ "Võitlev Sõna",1970,30.mai.

maja puudumine. Kuni 1960. aastani pidasid Türi isetegevus- kollektiivid - näitering, tantsurühmad ja laulukoor - oma harjutusi tuleetõrjeühingult üüritud majas, kus oli saal ja lava. Isegi nendes kitsastes tingimustes suudeti üht-teist teha, mis tõi töömu endale ja teistele. Nelja aastaga lavastas Hedvig Oja 26 ühe- ja mitmevaatuselist näidendit ning koondas kultuurimaja juurde hulga asjahuvulisi, kellest paljud on siiaaani kultuurimajale truuks jäänud.¹³²

1960. aastal said türilased endale uue kultuurimaja. Kogu linna elanikkond, eriti aga kultuurimaja isetegevuslased ja aktivistid aitasid uue maja ehitamisele tublisti kaasa. Nüüd võib Türi rahvas oma ilusaks kultuurimaja üle, kus on nii kino- kui ka kontserdisaal ning avarad kõrvalruumid uhke olla.¹³³ Iga külastaja hoolitseb siin puhtuse, korra ja ilu eest. Ühiselt tehakse kevadel korda ka maja ümbrus. Uue kultuurimaja avamisega tuli uus hoog ka ringide töösse. Seni tegutsenud kollektiivid said tööks avaramad võimalused, loodi ka mitmeid uusi ringe. Linna kunstihuvilised panid tööle kunstiringi, käsitööd armastavad naised lasksid aga kultuurimajja üles seada kangasteljed. Uus kultuurimaja kutsus kokku kõige erinevamate huvialadega inimesi ja kõik leidsid endale siit meelepärase tegevuse. Ei unustatud ka neid, kes oma tööülesandeid ühiskonna ees auga täitnud ja teenitus vanaduspuhkusele läinud. 1964. a. loodi kultuurimaja juurde pensionäride segakoor, rahvatantsurühm ja näitering

---

¹³² Faide RRA, f. 441, nim. 1, s. -ü. 4, l. 12-13.

¹³³ samas, s. ü. 380, l. 14.

ning need tegutsevad tänaseni väga aktiivselt.¹³⁴ Nagu majalgi peetakse Türil väga lugu koorilaulust. Türi meeskoor sai 1968.a. 100 aastaseks, naiskoor on kultuurimajaga üheeealine. Türi laste hea tantsuoskus on tuntud ja tunnustatud kogu vabariigis. Suuri teeneid on selles Eesti NSV teenelisel kultuuritöötajal Erna Kaasikul. E. Kaasik on rahvatantsuringe juhendanud juba 30 aastat ning välja õpetanud sadu tantsuentusiaste. Paljudest neist on saanud oma õpetaja järelkäijad. Kultuurimaja juures töötab viis rahvatantsurühma kokku 90 tantsijaga. Näiteringist, õigemini näiteringidest rääkides (kultuurimajas tegutseb 3 näkteringi) ei saa mööda minna kultuurimaja kunstilisest juhust Linda Paalist. Tema käe all tuuakse igal aastal lavale 2-3 uut näidendit, millest igaüht mängitakse 30-40 korda, oma saalis 4-5 korda, sest Türil on üle 6000 elaniku, kultuurimaja saalis aga 460 istekohta. Ülejäänud etendused antakse ringreisidel. Eks niisugune ringirändamine too endaga kaasa ka raskusi, kuid armastusest näitekunsti vastu ei hoolita raskustest. Juba 20 aastat on igapäevase töö kõrval oma huvialale truuks jäänud Miralda Mägi, Maimu Are, Elmar Oks ja Tiit Laanekivi. Iga etenduse taga on tõsine töö, otsimine ja leidmine.

Kohaliku kultuurielu traditsioonid on rohkesti tulemusi andnud. Sellelt pinnalt on rikastunud eesti professionaalne näitekunst (näiteks Türiilt pärinevad näitlejad Silvia Laidla, Mati ja ENN Klooren, Andres Oks ja Ene Rämmeld), samal ajal on Türi Kultuurimaja mitmed lavatööd Juhan Zeigeri tütre Linda Paali õlul tõusnud vabariigi tasemeni.¹³⁵

---

¹³⁴ "Võitlev Sõna", 1968, 16. märts.

¹³⁵ J. Eilart. Kultuurilooline Järvamaa. - Paide rajooni kodu-uurijate seminar-kokkutulek 6-9-aug. 1972. Artiklite kogumik. Tartu, 1972, lk. 196-197.

Osavõtjate arvult on üks suuremaid ringe kodukultuuri-ring. Algul tegeldi ringis põhiliselt kudumisega, mis on türilaste hulgas väga populaarne käsitööala. Alates 1960. aastast töötab ka kujutava kunsti ring, mida juhendab kultuurimaja dekoraator Asta Mendelson. Alustati kõige lihtsamast - joonistamises põhialuste tundmaõppimisest. Järgnesid akvarell, linoollõige jne.. Ringi tööst võtavad osa asutuste teenistujad, õpetajad ja töölised, mõned juba algusest siiani. Igal kevadel korraldatakse kunstiringi liikmete tööde näitus. 1965. a. loodi lastevanemate palvel ka õpilaste kunstiring.

Suure populaarsuse on võitnud perenaiste klubis, kus pearõhk on pandud õigete toitlustamisaluste tundmaõppimisele. Omandatakse teooriat, toimuvad praktilised tunnid.

Tõsisest huvi tuntakse ka vene keele ringi vastu. Paljud, kes siia kaheaastasele kursusele tulevad, alustavad õppimist peaaegu a-st - b-st. Siin õpivad nad vene keeles lugema, omandavad väikese sõnavara ja grammatika põhialused.

Kultuurimajas töötavad veel 12-liikmeline estraadiorkestes, tantsuorkester, mee- ja naisansambel, fotoring ning peotantsuring.

Kõige nooremateks isetegevuslasteks kultuurimajas on koolieelikud. On rõõmustav märkida, et 1960. aastal sai just Türi Kultuurimajast alguse uus traditsioon - laste kevadpäevad. 1. juunil 1960. a. tuli 30 mudilast isade ja emade käekõrval kultuurimajja. Vanematele peeti kolmel päeval loenguid ja vestlusi laste kasvatamisest, tervishoiust ning toitlustamisest. Lapsed õppisid agasel ajal (iga päev oldi koos 2-3 tundi) mängu, tantse ja laule. Lastega tegelesid kohaliku lasteaia kasvatajad ja õpetajad. Lastevanematele pidasid loenguid

arstid ja õpetajad. Pidulikuks kujunes kevadpäevade lõpu-
pidu rongkäigu, tervitatukõnede, lastepärase kontserdi ja
kevadpäevadest osavõtu tunnistuste kätteandmisega. Loodi
kevadpäevade laul. Üritus meeldis kõigile ning juba järgmi-
sel aastal korraldati laste kevadpäevi mujalgi vabariigis.¹³⁶

Türi Kultuurimaja päevikut sirvides näeme, et 1964. aastal
korraldati 109 loengut, millest võttis osa 13 361 kuulajat,
47 kontserti 14 452 kuulajale, 25 temaatilist õhtut 7 128 osa-
võtjale, 54 teatrietendust 8 000 teaträhuvilisele. Sellise
tasemeni on jõudnud vähesed kultuuriasutused.

Elanikkonna huvide ja arvamuste väljaselgitamisel osuta-
vad suurt abi kultuurimaja aruandlused rahva ees. Nendest
aruandlusõhtutest osavõtjate sõnavõtud ja soovid abistavad
kultuurimaja töötajaid ürituste planeerimisel ja tööplaani
koostamisel.

Huvitavalt on organiseeritud kultuurimajas loenguline
töö. Igal kolmapäeval täpselt kell seitse õhtul teadustab
kultuurimaja instruktor kinolektooriumi kuulajatele järje-
kordse loengu teema. Aastate jooksul on muutunud loengulise
töö vormid, lektorid ja kuulajate koosseis, kuid jäänud on
tõsine huvi lektori elava sõna vastu.

Koos kinolektooriumi loomisega 1959. a. hakati süstemaatiliselt korraldama loengutetsükleid. Esimeseks katseks
oli 1960. a. loengute tsükkel "Maailma kaardi ees", mis koos-
nes 10 loengust ja mida kuulas kokku 1064 inimest. Kino-
lektooriumi kõrval alustas tööd ka muusikalektoorium. 1961. a.
sügisel alustas kultuurimaja juures tegevust ka kultuuri-

---

¹³⁶ "Võitlev Sõna", 1962, 20. juuni.

ülikool.1965.a.kevadel lõpetas oma tegevuse terviseülikool ja sügisel alustas tööd juriidiline rahvaülikool.Rahvaülikooli nõukogu on kultuurimaja töötajate aktiivne abiline,ta aitab hoida sidet kõikide Türi asutuste töötajatega,kuna nõukogude liikmed on erinevate asutuste esindajad.Nende kaudu laekuvad ka küsimused küsimuste-vastuste õhtuks,mida kultuurimaja järjekindlalt korraldab.

Türi elanike hulgas on tunnustuse pälvinud ka elavad ajalehed "Meid huvitab ..." kuna need on väga tihedalt seotud kohaliku eluga.

1966.a.moodustati kultuurimaja juurde Suure Isamaasõja veteranide klubi.1967.a.kuulus klubi liikmeskonda juba 178 Isamaasõja veterani.Klubi põhiliseks ülesandeks on veteranide kultuuriline teenindamine.¹³⁷ Kultuurimaja juures tegutseb ka alates 1967.a.kohvik-klubi "Oma saar",mis on just noorte seas väga populaarne.Et kohvik-klubis mitte ainult ei lõbutseta,sellest annab tunnistust 1968.a.saavutatud vabariigi parima kohvik-klubi nimetus.1970.aastal oli kohvik-klubil liikmeid 90.¹³⁸

Kultuurimajal on tihedad sidemed tootmisettevõtete ja ümbruskonna kolhoosidega.Süstemaatilisel korraldatakse siin eesrindlaste autasustamisõhtuid ja kohtumisõhtuid kommunistliku töö eesrindlastega.

Juba aastaid on Türi Kultuurimaja metoodiline nurk vabariigi parimate hulgas.Türi Kultuurimaja piirkonda kuuluvad üks maakultuurimaja,viis kolhoosiklubi ja neli rahvamaja.¹³⁹ Nendele antakse pidevalt metoodilist abi.

Alates 1957.aastast on Türi Kultuurimaja direktoriks

---

¹³⁷ "Võitlev Sõna",1967,23.september.

¹³⁸ "Võitlev Sõna",1970,17.veebruar.

¹³⁹ Türi TSN TK arhiiv,nim.1,s.-ü. 387,1.12.

Nikolai Paal, kunstiliseks juhiks Linda Paal ja instruktoriks Elsa Aimre. Aja jooksul on kujunenud kultuurimaja palgaliste töötajate kõrvale ka nende ühiskondlikud asetäitjad.

Kultuurimaja juurde on moodustatud 15-liikmeline kultuurimaja nõukogu, mille koosseisu kinnitab linna täitevkomitee.

Türiil pole inimest, kes ei tunneks kultuurimaja töötajaid, sest nad võtavad ka väljaspool kultuurimaja osa linna elu korraldamisest.

Tubli töö väärrib kiitust. Kultuurimaja direktorit Nikolai Paali autasustati 1960.a. NSV Liidu Kultuuriministeeriumi rinnamärgiga "Eeskujuliku töö eest", kunstiline juht Linda Paal ja instruktor Elsa Aimre kannavad Eesti NSV eesrindliku kultuuritöötaja rinnamärki. 1964.a. anti Türi Kultuurimajale vabariigi eesrindliku klubilise asutuse nimetus.

IV Türi linna elanikkond

1940.a. 18.novembri seisuga elas Türi linnas 3 330 elanikku¹⁴⁰, jaanuaris 1941 aga juba 3 594.¹⁴¹ Peatselt viisid aga Teise Maailmasõja sündmused ja fašistlik okupatsioon elanikkonna arvu langusele.

1.juuli 1945.a.seisuga elas Türil 3 323 elanikku.¹⁴² Näeme, et nelja aasta jooksul ei kasvanud linna elanikkond üldse, vaid isegi vähenes.

1949.a.oktoobris elas Türil 3 725 inimest.¹⁴³ Võrreldes 1940.a.oli linna elanikkond kasvanud ainult 11,8%.

Täpsemaid andmeid linna elanikkonna kohta saame alates 1959.a.rahvaloendusest.1959.a. elas Türil 5 625 inimest, võrreldes 1940.a. oli elnakkonna juurdekasv 67,7%.¹⁴⁴ 1970.a.elas Türil 6 275 inimest,¹⁴⁵ kasv 1940.a.võrreldes oli 88,4%.

---

¹⁴⁰ ENSV ORKA, f.2309, nim.1, s.-ü.319, l.64.

¹⁴¹ E,Varep.Paide rajooni asulastik. - Paide rajooni kodu-uurijate seminar-kokkutulek 6-9.aug.1972.Artiklite kogumik.Tartu, 1972, lk.69.

¹⁴² Paide RRA, f.441, nim.1, s.-ü.5, l.8.

¹⁴³ samas, s.-ü.41, l.28.

¹⁴⁴ ENSV ORKA, f.R-10, nim.12, s.-ü.63, l.10.

¹⁴⁵ ENSV MN Statistika Keskvalitsuse arhiiv, Statistiline kogumik, 1971, l.9.

Ülevaate Türi linna elanikkonna arvust ja selle juurdekasvust aastail 1959-1970 annab alljärgnev tabel.

Tabel 13

Türi linna elanikkonna üldine dünaamika aastatel 1959-1970.^x

Aasta	Elanike arv	Elanike loomulik juurdekasv	Elanike mehaaniline juurdekasv	Elanikkonna loomulik iive
1959	5619	29	-21	5
1960	5627	49	-87	8,7
1961	5589	37	-11	6,6
1962	5615	53	-2,6	5,7
1963	5642	32	4	5,7
1964	5678	30	8	5,2
1965	5716	21	-43	3,7
1966	5694	15	52	2,8
1967	5761	-5	128	-0,8
1968	5884	29	202	4,6
1969	6115	45	103	7,3
1970	6263	62	90	9,8

^x ENSV MN Statistika Keskvalitsuse arhiiv, Statistiline kogumik, 1971, lk. 9.
Arvutused on tehtud 1959. ja 1970. a. rahvaloenduste tulemuste järgi.

Tabelist näeme, et sel ajavahemikul on elanikkonna juurdekasv olnud mõõdukalt tagasihoidlik. Kuni 1965. a. suurenes elanikkonna hulk põhiliselt ainult elanikkonna loomuliku juurdekasvu teel, kuna selle ajani oli elanikkonna mehaaniline juurdekasv millegipärast negatiivne. Seega lahkus

linnast mujale elama rohkem elanikke kui sinna juurde tuli. Alates 1966.a. võib märgata mehhaanilise juurdekasvu suurenemist. Selleks on kindlasti põhjust andnud Türi Metsatööstuskeskuse ja "Eesti Põllumajandustehnika" Paide rajoonikoondise töötajate arvu suurenemine ja nende asutuste intensiivne elamuehitus neil aastatel.

Kui kodanlikus Eesti tervikuna oli elanikkonna loomuliku iibe negatiivne, siis Türi linn oli tol ajal mõneti erandli, võrdlemisi suure sündimusega linn. Ajavahemikus 1925-1940 oli iive seal negatiivne ainult kolmel aastal, 1925, 1934 ja 1935. Iive oli seal pidevalt tublisti üle 10 ja sageli isegi üle 20, mis on küllaltki positiivne näitaja.¹⁴⁶

Kui vaadelda lähemalt loomuliku iibe dünaamikat, näeme, et see on küll pidevalt positiivne, v.a. 1967.a., kuid suhteliselt siiski madal. Iive on positiivne eelkõige suremuse vähenemise tõttu tänapäeval. Sündivuse vähenemine tänapäeval Türi linnas pole mingi lokaalne nähtus, vaid see on maksev enamiku NSV Liidu linnade ja Eesti linnade kohta eriti. Põhjuseks on intensiivne urbaniseerumise protsess, naiste sotsiaalse olukorra muutus sotsialistlikus ühiskonnas, elanikkonna ühiskondlik-poliitilise ja tootmisalase aktiivsuse tõus jm.

Siiski võib Türi osas märgata viimastel aastatel loomuliku iibe tõusu. Kui Eesti tervikuna oli see 1970.a. 4,7, siis Türil 9,8.

---

¹⁴⁶ P. Kunsing. Türi rahvastik kodanlikul perioodil 1920.-1940.a. Diplomitöö. Tartu, 1969, lk. 58.

Linnaelanikkonna liikumi-
sega on lahutamatult seotud
ka tema sooline ja vanuseli-

Elanikkonna vanuseline
ja sooline koosseis.

ne struktuur, mis elanikkonna probleemid omab suurt tähtsust, mitte ainult bioloogilisest, vaid ka majanduslikust, kultuurilisest ja poliitilisest seisukohast lähtudes. Eks sõltu ju erinevate vanusegruppide olemasolust suuresti abielulisus, sündivus ja üldse elanikkonna elujõulisus.

Kodanliku perioodi rahvastiku vanuseliste gruppide uurimisel lähtuti Sundbärgi klassifikatsioonist, mille järgi rahvastik jaguneb kolme vanusegruppi: lapsed kuni 14 aastani, täisealised ehk 15 - 49-aastased ja 50-aastased ning vanemad. Sellest jaotusest tulenevalt on rahvastiku normaalne vanuseline struktuur selline kui esimesse gruppi kuulub 33,6, teise 50,0 ja kolmandasse 16,4% kogu rahvastikust. G. Sundbärg formuleeris rahvastiku vanuselise tasakaalu seaduse. Vastavalt sellele seadusele pidi töövõimeline elanikkond (15-49a. vanused) moodustama kõikjal kogu elanikkonnas 50%.¹⁴⁷ Kuna tänapäeval meil loendatakse töövõimelist elanikkonda alates 16 aastast ning naised 54 ja mehi 59 aastani, siis antud töös on elanikkond jaotatud järgmiselt: tööjõulistest nooremad (0-15a.); tööjõulised (naised 16-54a., mehed 16-59a.); tööjõulistest vanemad (naised alates 55a., mehed alates 60a.).

Elanikkonna vanuselisest struktuurist 1959. ja 1970. a.

---

¹⁴⁷ Р. Пуллат. Городское население буржуазной Эстонии. Таллин, 1973, стр. 55.

rahvaloenduste põhjal annab ülevaate järgnev tabel ja joonis 2.

Tabel 14

Türi linna elanikkonna vanuseline struktuur
1959. ja 1970. aastal^x

Vanusegrupid	1959				1970			
	Mehed	Naised	Kokku	%	Mehed	Naised	Kokku	%
tööjõulis- test noore- mad	669	714	1383	24,6	716	715	1431	22,8
tööjõuli- sed	1506	1820	3326	59,1	1779	1779	3558	56,9
tööjõulis- test vane- mad	237	679	916	16,3	336	940	1276	20,3

^x ENSV ORKA f.R-10, nim. 12, s. - üd. 63, 65.

ENSV MN Statistika Keskvalitsuse arhiiv, Statistiline kogumik, 1971.

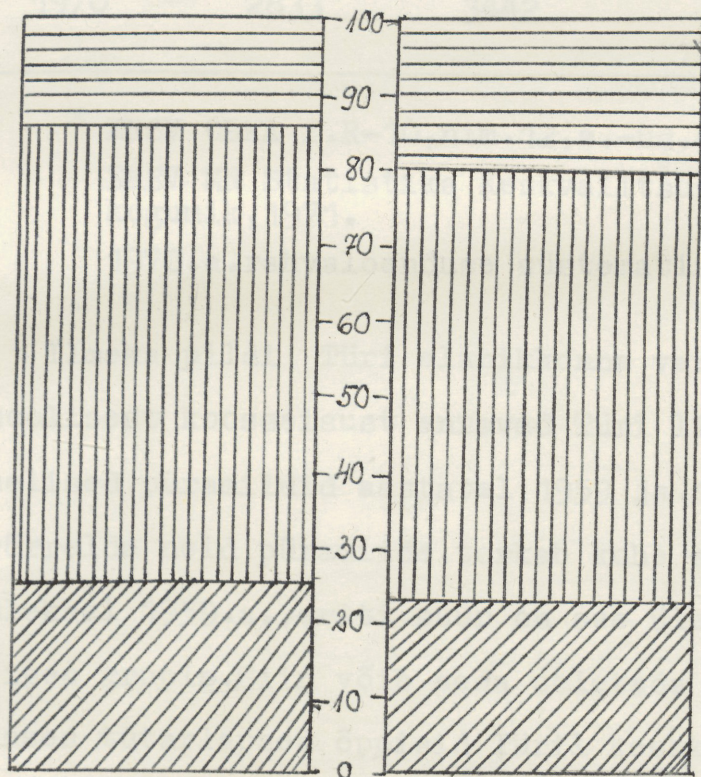
Võrreldes tabeli vastavaid näituseid, näeme, et 1970. aastaks oli vähenenud alaealiste osatähtsus 1,8%, samuti oli vähenenud tööjõuliste osatähtsus 3,8%, vanade osatähtsus oli aga suurenenud 4%.

Naiste arv ületab meeste arvu kogu vaadeldaval perioodil, ehki viimastel aastatel on see vahekord enam-vähem võrd-sustuma hakanud.

1959. a. oli Türil naisi 7,2% ja 1970. a. 4,8% rohkem kui mehi. Kodanlikul perioodil oli see erinevus tunduvalt suurem.

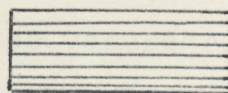
Türi linna rahvastiku vanuseline
koosseis %-des 1959. ja 1970. a.
rahvaloenduse järgi.

nooremad kui
tööealised

tööealised

vanemad kui
tööealised

joonis 2

Näiteks oli 1930.a.Türil naisi 20% rohkem kui mehi.¹⁴⁸

Ülevaate Türi rahvastiku soolisest struktuurist annab järgnev tabel.¹⁵

Tabel 15

Türi linna elanikkonna sooline struktuur

1959. ja 1970.aastal^x

Aasta	Mehed	Naised	Mehi %-des	Naisi %-des
1959	2412	3213	42,8	57,2
1970	2833	3442	45,2	54,8

^x ENSV ORKA f.R-10,nim.12,s.-üd.63,65.

ENSV MN Statistika Keskvalitsuse arhiiv,Statistiline kogumik,1971.

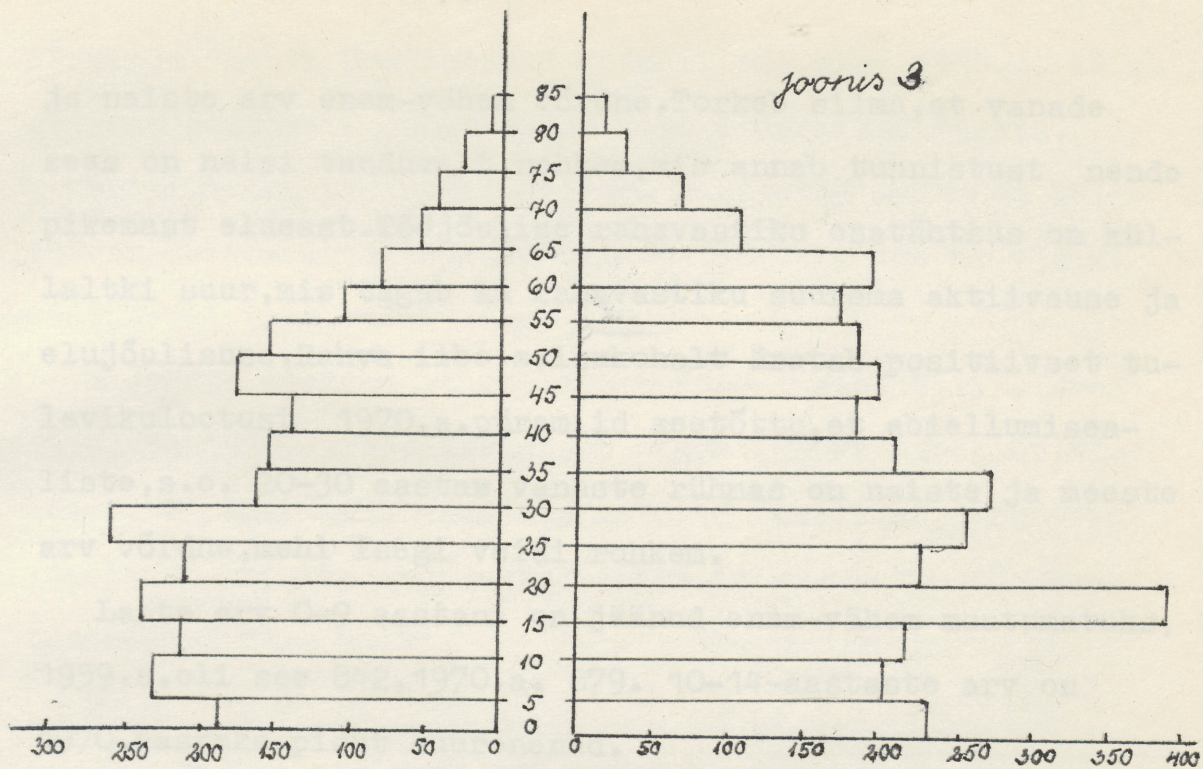
1970.a.rahvaloenduse süstematiseeritud tabelid.

Ilmeka pildi Türi elanikkonna vanuselistest gruppidest ja soolisest koosseisust annavad Türi linna elanikkonna vanuselised püramiidid aastatel 1959 ja 1970 (joonis 3). Kui võrrelda neid püramiide,torkab kohe silma naiste suurem ülekaal 1959.a.,eriti suur on see ülekaal 15-19a. vanuselises grupis.Siin võib seda seletada sellega,et selles vanuses tütarlapsed õppisid Türil keskkoolis ja põllumajandustehnikumis ning suur osa nendest oli pärit mujalt,elades Türil ainult ajutiselt õppeaja jooksul.1970.a.enam nii suurt erinevust märgata ei ole.Erinevates vanusegruppides on meeste

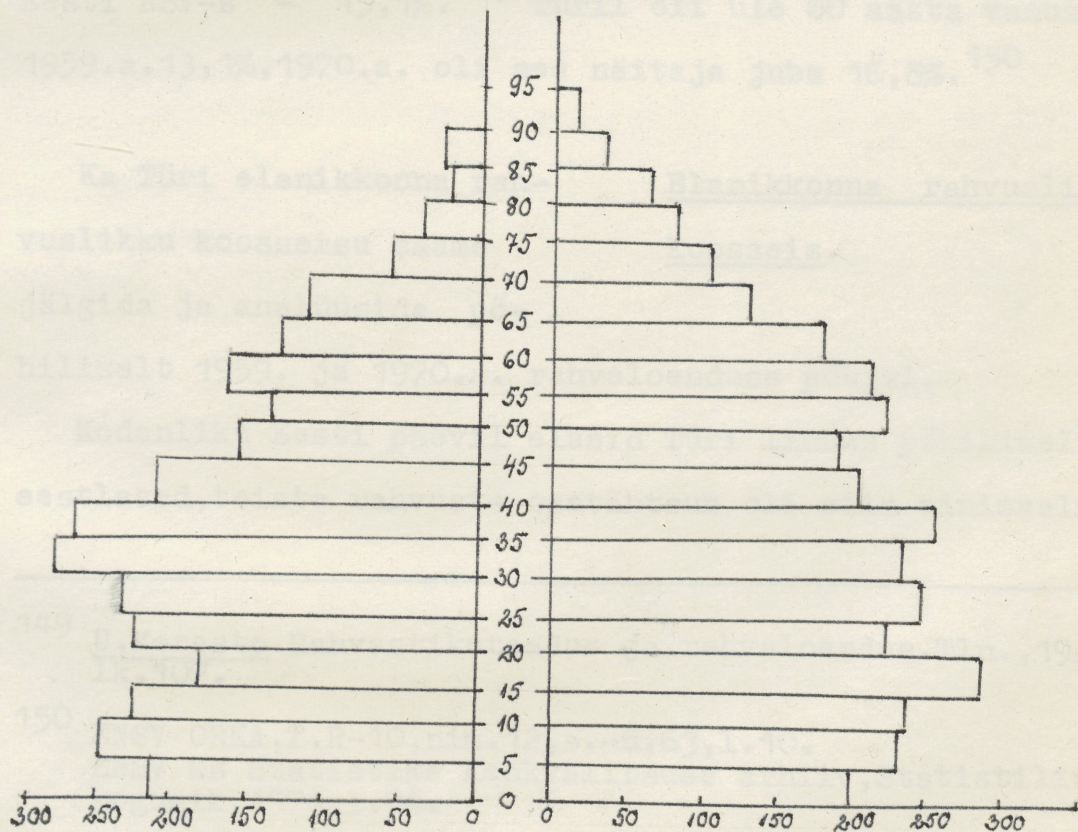
¹⁴⁸ P.Kunsing. Türi rahvastik kodanlikul perioodil 1920-1940. Diplomitöö,Tartu,1969,lk.52.

joonis 3

Türi linna elanikkonna sooline ja vanuseline koostis 1959. aastal

Türi linna elanikkonna sooline ja vanuseline koostis 1970. aastal

ja naiste arv enam-vähem võrdne. Torkab silma, et vanade seas on naisi tunduvalt rohkem, mis annab tunnistust nende pikemast elueast. Tööjõulise rahvastiku osatähtsus on küllaltki suur, mis tagab ka rahvastiku suurema aktiivsuse ja elujõulisuse. Rahva iibe seisukohalt äratab positiivset tulevikulootust 1970. a. püramiid seetõttu, et abiellumisealiste, s.o. 20-30 aastase vanuste rühmas on naiste ja meeste arv võrdne, mehi isegi veidi rohkem.

Laste arv 0-9 aastani on jäänud enam-vähem muutumatuks, 1959. a. oli see 842, 1970. a. 879. 10-14-aastaste arv on 1970. aastaks pisut suurenenud.

1959. a. rahvaloenduste andmetel oli Eesti NSV kõigi teiste vabariikidega võrreldes kõige suuremal määral "pensionäride" vabariik - üle 60 aasta vanuseid inimesi on kõigest liiduvabariikidest protsentuaalselt kõige rohkem Eesti NSV-s - 15,1%.¹⁴⁹ Türil oli üle 60 aasta vanuseid 1959. a. 13,1%, 1970. a. oli see näitaja juba 16,8%.¹⁵⁰

Ka Türi elanikkonna rahvuslikku koosseisu saame jälgida ja analüüsida põhiliselt 1959. ja 1970. a. rahvaloenduse põhjal.	<u>Elanikkonna rahvuslik koosseis.</u>

Kodanliku Eesti päevil elasid Türi linnas põhiliselt eestlased, teiste rahvuste osatähtsus oli siin minimaalne.

---

¹⁴⁹ U. Mereste. Rahvastikuteadus ja rahvaloendus. Tln., 1969, lk. 107.

¹⁵⁰ ENSV ORKA, f. R-10, nim. 12, s.-ü. 63, l. 10.
ENSV MN Statistika Keskvalitsuse arhiiv, Statistiline kogumik, 1971, l. 96.

Ajakirja "Eesti Statistika" andmeil oli Türi 1934.a. kõige suurema eestlaste protsendiga linn kodanlikus Eestis.

Sotsialismi perioodil on Türi rahvastik muutunud küll internatsionaalsemaks, kuid teiste rahvuste osa ei ole ka tänapäeval siin kuigi suur.

Ülevaate elanike rahvuslikust koosseisust Türi linnas 1959. ja 1970.a. rahvaloenduste põhjal annab tabel nr.16. Näeme, et põhielanikkonna moodustavad eestlased, järgnevad venelased, soomlased ja ukrainlased. Teiste rahvuste osatähtsus on väga väike.

1970.a. rahvaloenduse järgi	<u>Elanikkonna abiellumus.</u>
loendati Türil 1699 perekonda,	
neist 2-liikmelisi - 528, 3-liikmelisi - 542, 4-liikmelisi 39,	
ja 7-liikmelisi 4. Keskmiseks perekonna suuruseks tuli	
3,2 inimest, mis on enam-vähem kogu Eesti NSV ulatuses	
sama. ¹⁵¹	

---

¹⁵¹ ENSV MN Statistika Keskvalitsuse arhiiv, Statistiline kogumik, 1971, l. 12.

Tabel 16

Türi linna elanikkonna rahvuslik koosseis 1959. ja 1970. aastal^x

aasta	eestla- sed		venela- sed		ukrainla- sed		valge- venel.		juudid		soomla- sed		lätlased		leedulaa- sed		teised	
	arv	%	arv	%	arv	%	arv	%	arv	%	arv	%	arv	%	arv	%	arv	%
1959	4958	88,1	523	9,3	25	0,4	15	0,2	2	-	63	1,1	8	0,15	5	0,1	39	0,7
1970	5482	87,5	385	6,1	90	1,4	18	0,3	5	0,1	69	1,1	7	0,1	19	0,3	200	3,2

^x ENSV ORKA, f.R-10, s.-üd. 63, 65.ENSV MN Statistika Keskvalitsuse arhiiv, Statistiline kogumik, 1971.
1970. a. rahvaloenduse süstematiseeritud tabelid.

Arvutused on tehtud 1959. ja 1970. a. rahvaloenduse põhjal.

Lõppsõna

Ajalugu on kinnitanud, et sotsialismi tingimustes algas eesti rahva majanduse ja kultuuri kiire, tõeline ja tegelik edasimineku. Sellest kõneleb veenvalt ka väikese Türi linna areng sotsialismi perioodil.

Esimestel sõjajärgsetel aastatel töötasid türilased suure innuga, et kaoksid sõjahaavad. See polnud kerge ülesanne, ometi arenes see kiirest ja edukalt. Sel puhul oli ülimal määral soodustavaks teguriks just sotsialistlik kord meie maal. Igaveseks oli kaotatud tööpuudud, kindlustati töotajatele tasuline puhkus, tasuta arstiabi, koolihariduse saamine.

1. jaanuaril 1970. a. elas Türil juba 6 263 elanikku, seega ligi kaks korda rohkem kui 1940. aastal. Türil tegutsevad sellised suured ettevõtted, nagu "Eesti Põllumajandustehnika" Paide rajoonikoondis, Türi Metsakombinaat, Paide Pii- matoodete Kombinaat, tehas "Volta" Türi-Alliku tsehh, kus töötab enamus linna tööelisi elanikke.

Tundmatuseni on muutunud tööliste elu ja töötingimused. Tööliste käsutusse on antud avarad hästisisustatud tootmishooned ja uued mugavad elamud. Linna elanikkond kasutab oma vaba aja veetmiseks avarat kultuurimaja, uut siseujulat ja moodsat spordihoonet.

Türi laste käsutusse on antud uus moodne koolimaja, õppetöö koolis kulgeb ainult ühes vahetuses. Mudilastele on ava-

tud 3 lasteaeda.

Tundmatuseni on muutunud linna välisilme. Kui kodanlike- aegset Türit iseloomustasid põhiliselt ühekorruselised puuhooned, siis nüüd kerkivad aasta-aastalt kolme-, nelja- viiekorruselised hooned.

Linna elanikkonna heaolu ja jõukuse kasvu näitab ka hoogne individuaalehitus. Sõjajärgsetel aastatel on ehitatud sadu nägusaid individuaalelamuid.

Kui 1940.a. oli üldist pörandapinda Türi linnas 28 100 m², siis 1970.a. oli seda juba 98 609 m², seega üle 3 korra rohkem.

Oma heakorrastatud tänavate, parkide ja aedade rohkusega jätab Türi meeldiva ja heakorrastatud mulje.

Ka linna elanikkond on muutunud aktiivseks uue elu ehitajaks. Linna asutustes ja ettevõtetes käib hoogne sotsialistlik võistlus, paljud töötajad kannavad kommunistliku töö lööklase nimetust.

Türi Linna Töörahav Saadikute Nõukogu saadikuteks on valitus linna aktiivsemad ja tublimad inimesed, kes hoolitsevad selle eest, et linna elanikkonna elu muutuks veelgi paremaks.

Linna ettevõtete tööd juhivad NLKP liikmed - eesrindlikud töötajad, kes annavad oma oskused ja teadmised ettevõtete edukaks tööks. Sellisteks on tehas "Volta" Türi-Alliku tsehhi juhataja, Lenini ordeni kavalier U. Sakjas, koondise "Eesti Põllumajandustehnika" Paide rajoonikoondise juhataja E. Jüri, Paide Piimatoodete Kombinaadi kauaaegne direktor E. Küüts ja paljud teised.

Õigustatud uhkustundega vaatab Türi linna elanikkond tagasi möödunud aastatele ning avaldab täni Nõukogude Liidu Kommunistlikule Parteile ja Nõukogude valitsusele, kelle hoolitsusel sai võimalikuks mitmekülgne ja järjest arenev elu.

Город Түри возник в начале XI века, на перекрестке дорог около церкви, а позже в окрестности железо-рудной шахты. Одним из важных факторов возникновения города Түри явилась шахта бурого угля, построенная в 1899-1905 гг., которая работала на угольной энергии.

В 1917 г. Түри получила права посёлка, а в 1926 г. был переименован в город.

В годы буржуазной Эстонии Түри был небольшим городом, но удельный вес рабочего класса здесь был значительный. Самыми большими предприятиями в городе были буровая шахта и кирпичный завод. Рабочие этих предприятий часто страдали от нехватки работы, от низкой заработной платы, плохих жилищных условий и недостаточного обслуживания.

Восстановление Советской власти в Эстонии в июне 1940 г. открыло для жителей Түри новые перспективы. Веро-
ломное нападение фашистской Германии на Советский Союз привело к ликвидации старых условий и строительству новой жизни. Город Түри был одним из наиболее пострадавших городов в Прибалтийском районе. В результате бомб в сентябре 1944 г. город был освобождён Советской Армией. Город стоял в ру-

Р Е З Ю М Е

Город Тюри возник в начале XX века, на перекрестке дорог около церкви, а позже в окрестности железнодорожной станции. Одним из важных факторов возникновения города Тюри являлось наличие бумажной фабрики, построенной в 1899-1905 гг., которая работала на водной энергии.

В 1917 г. Тюри получил права поселка, а в 1926 г. был переименован в город.

В годы буржуазной Эстонии Тюри был небольшим городом, но удельный вес рабочего класса здесь был значительный. Самыми большими предприятиями в городе были бумажно-картонажная фабрика и кирпичный завод. Рабочие этих производств часто страдали от нехватки работы, от низкой заработной платы, плохих квартирных условий и медицинского обслуживания.

Восстановление Советской власти в Эстонии в июне 1940 г. открыло для жителей Тюри новые перспективы. Вероломное нападение фашистской Германии на Советский Союз привело к ликвидации первых успехов в строительстве новой жизни. Город Тюри был одним из наиболее пострадавших городов в Пайдеском районе. В результате боев в сентябре 1944 г. город был освобожден Советской Армией. Город стоял в руи-

нах. Была уничтожена почти одна треть города, в том числе бумажная фабрика, железнодорожная станция, депо, водоканал, маслобойня и радиостанция, одна из самых современных в то время в Европе.

После войны в городе началось оживленное строительство. Большие заслуги в этом деле принадлежат Совету Депутатов Трудящихся гор.Тюри и общественному активу города. Особенно большой недостаток ощущался в жилплощади. На первых порах город рос только за счет индивидуальных застройщиков. Были построены сотни домов, возникли новые улицы и районы. Если в буржуазное время в Тюри было более 30 улиц, то в 1964 г. их было уже 66. Интенсивно развивалась и промышленность. Самыми крупными предприятиями являются: Тюриский лесокombинат и Объединение "Эстсельхозтехника" Пайдеского района. Лесокombинат размещается в помещениях бывшей бумажной фабрики, которая в ходе военных действий сильно пострадала. Клуб, контора и библиотека приобрели совершенно другой вид по сравнению с тем, что было тут два десятка лет тому назад. Новая современная обстановка помещений отвечает полностью требованиям сегодняшнего дня. Если в последний период власти буржуазии на бумажной фабрике работало 300 человек, то сейчас в лесокombинате работает почти в три раза больше рабочих.

Пайдеское районное объединение "Эстсельхозтехника" является хорошим помощником труженников сельского хозяйства района. В 8-ую пятилетку для работников Объединения

было построено 200 квартир со всеми удобствами (приблизительно 5000 м.² жилой площади).

Жилые дома и производственные помещения, построенные по улице Техника составляют новую современную часть города. Построены хорошие спортивные площадки и базы отдыха, в том числе база отдыха в Саунаметса и первый закрытый плавательный бассейн, которым могут пользоваться трудящиеся города и всего района.

Одним из наиболее крупных и передовых предприятий является Пайдеский молочный комбинат, центр которого находится в городе Тюри. Комбинат производит много разных молочных продуктов - 27 разных наименований.

С городом граничит самое молодое в районе промышленное предприятие, построенное в 1961 г. Это - Тюри-Алликас-кий цех завода "Вольта". Здесь производят малогабаритные электромоторы для аппаратной промышленности и сельского хозяйства, а также изготавливают электрорадиаторы и вафельницы. Продукция цеха известна не только в СССР, но и за пределами нашей страны. Ее вывозят в Болгарию, Югославию, Вьетнам. Коллектив цеха является одним из лучших в районе, а его начальник Уно Сакьяс - кавалер ордена Ленина.

Но жители города Тюри славятся не только своими трудовыми делами. В Тюри успешно работает и дом культуры города. Он является одним из лучших в республике. По вечерам здесь занимаются до 20 кружков самодеятельности, где поют, пляшут и занимаются многими другими видами искусства почти

500 человек. Особенно широкий размах получила эта работа после завершения строительства нового здания Дома культуры в 1960 г.

Крупным событием в жизни города была сдача в эксплуатацию нового школьного здания 1-го сентября 1970 г. Учащиеся получили в свое распоряжение учебные кабинеты, столовую, большой гимнастический зал и много других помещений. Теперь школьники учатся в одну смену.

Близ Тюри, в Сяревете работает Тюриский совхозный техникум, который является одной из наиболее важных баз подготовки агрономов и зоотехников со средним образованием. За послевоенный период до 1970 г. техникум окончили 282 агронома-садовода, 255 агрономов и 554 зоотехника.

В Тюри имеются две библиотеки. Если в буржуазное время на весь город был только один врач, то сейчас их - 10. Работает амбулатория, санэпидстанция, женская и детская консультации. В городе открыто 3 детских сада.

В последнее время оживилось строительство, все чаще поднимаются новые жилые дома.

В 1969 г. в Тюри открыли прачечную самообслуживания. В городе насчитывается 20 торговых предприятий.

Значительно увеличилось число жителей города Тюри. Если в 1940 г. здесь насчитывалось 3.300 жителей, то в 1970 г. их число достигло 6.275, рост по сравнению с 1940 г. - 88,4. Количество жителей возросло почти в 2 раза. Если в 1940 г. в городе насчитывалось 464 дома, то в 1964 г. было 859 до-

мов, таким образом, город вырос почти в два раза, несмотря на то, что в ходе военных действий была уничтожена большая часть города.

Жители города Тюри смотрят смело в будущее, чувствуя ежедневную заботу партии и правительства и стараются своим трудом внести посильную лепту в строительство коммунистического общества.

Kasutatud allikmaterjalide ja kirjanduse
nimekiri

I Marksismi-leninismi klassikute tööd

1. Marx, K. Kapital. 1. kd. Tln., 1953.
2. Lenin, V. I., Töölise ühtsus ja intelligentide "Voolud". Teosed, 20. kd., lk. 266-268.
3. Lenin, V. I., Karl Marx. Teosed, 21. kd., lk. 27-72.
4. Lenin, V. I., Nõukogude võimu järjekordsed ülesanded. Teosed, 27. kd., lk. 209-247.
5. Lenin, V. I., Riigist. Teosed, 29. kd., lk. 434-452.
6. Lenin, V. I., N. Ossinskile. Teosed, 36. kd., lk. 529-530.

II NLKP kongresside materjalid

1. NLKP XXIV kongressi materjale. Tln., 1973.

III Arhiivimaterjalid

ENSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehituse Riiklik Keskarchiiv. Tallinn (ENSV ORKA).

1. Fond R-1 - Eesti NSV Ministrite Nõukogu Asjadevalitsus.
2. Fond R-3 - Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidium.
3. Fond R-6 - Eesti NSV Põllumajanduse Ministeerium.
4. Fond R-10 - Eesti NSV Statistika Kesksvalitsus.
5. Fond R-262 - Eesti NSV Ministrite Nõukogu Koondis "Eesti Põllumajandustehnika".
6. Fond R-1849 - Eesti NSV Liha- ja Piimatööstuse Ministeerium.

7. Fond R-1863 - Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu Ehitusmaterjalide Tööstuse Peavalitsus.
8. Fond R-1869 - Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu Metsa-, Puidu- ja Paberitööstuse Valitsus.
9. Fond R-1888 - Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu Ehitustööstuse Valitsus.
10. Fond 40 - Omavalitsuste Talitus.
11. Fond 2309 - Türi linnavalitsus.

Paide Rajooni Riiklik Arhiiv

1. Fond 441 - Türi Linna Tööraha Saadikute Nõukogu Täitevkomitee.
2. Fond 485 - Paide Rajooni Riikliku Statistika Inspektor.

Asutuste arhiivid.

1. "Eesti Põllumajandustehnika" Paide rajoonikoondise arhiiv.
2. Eesti NSV Metsa- ja Puidutööstuse Ministeeriumi arhiiv.
3. Eesti NSV Põllumajanduse Ministeeriumi arhiiv.
4. Tehas "Volta" arhiiv.
5. Türi Linna Tööraha Saadikute Nõukogu Täitevkomitee arhiiv.
6. Riikliku Statistika Paide Rajooni Informatsiooni- Arvutusjaama arhiiv.
7. ENSV MN Statistika Keskvalitsuse arhiiv.

IV. Uurimused ja artiklid

1. Eilart, J. Kultuurilooline Järvamaa. - Paide rajooni kodu-uurijate seminar-kokkutulek 6.-9. aug. 1972. Artiklite kogumik. Tartu, 1972.
2. Gussarova, V. Tehas "Volta". Lehekülgi ajaloost. Tallinn, 1968.
3. Kunsing, P. Türi rahvastik kodanlikul perioodil 1920.-1940. a. Diplomitöö. Tartu, 1969.
4. Larin, P. Lahingud Eestis 1941. aastal. Tallinn, 1962.
5. Marlins, E. Kapp, V. Metsamajandus kodurajoonis. Paide rajooni kodu-uurijate seminar-kokkutulek 6.-9. aug. 1972. Artiklite kogumik. Tartu, 1972.
6. Mereste, U. Rahvastikuteadus ja rahvaloendus. Tallinn, 1969.
7. Paalberg, H. Mõningaid tööstusrajoonide väljakujundamise probleeme. - Eesti NSV rahvamajanduse arendamise territoriaalseid probleeme. Artiklite kogumik. Tallinn, 1973.
8. Пуллат, Р. Городское население буржуазной Эстонии. Таллин, 1973.
9. Pullat, R. Mõeldes ideaalsele linnale. Tallinn, 1969.
10. Pullat, R. Urbaniseerimise sotsioloogilisest ja demograafilisest aspektist. - "Ehitus ja Arhitektuur", 1967, nr. 5.
11. Rea, T. Eesti ala linnade funktsionaalsed tüübid XX sajandi alguses. TRÜ Toimetised, V 88. Geograafiaalased tööd, I, Tartu, 1960.

12. Varep, E. Paide rajooni asulastik. - Paide rajooni kodu-uurijate seminar-kokkutulek 6.-9. aug. 1972. Artiklite kogumik. Tartu, 1972.
13. Viirmaa, A. Ülevaade Türi linna ajaloost ja praegusest majapidamisest. - "Eesti Linnad", 1939, nr. 4.

V. Perioodika

1. Nõukogude väljaanded

a) ajalehed

1. "Leek" 1950-1959.
2. "Советская Эстония", 1963.
3. "Võitlev Sõna" 1959-1970.

2. Kodanlikud väljaanded

1. "Eesti Statistika", 1936, nr. 4.
2. Riigi Teataja, 1926, nr. 68.

VI. Statistilised kogumikud ja teatmikud

1. Aesma, E. Paide. Tallinn, 1972.
2. Tarmisto, V. Eesti NSV andmete kogumik. Tallinn, 1959.
3. Türi Sovhoostehnikumi Informatsiooniline teatmik. Tallinn, 1970.

Sisukord

	lk.
Sissejuhatõs	2
I Territoorium ja asustus	12
Asukoht	
Territooriumi suurus	
Tänavate võrk	
Pargid ja haljasalad	
Majade arv ja elamispind	
II Türi Linna Tööraha Saadikute Nõukogu ja selle Täitevkomitee tegevus	26
III Türi linna sotsiaalmajanduslik areng	37
Tööstus	37
Kaubandus ja elanikkonna elutarbeline teenindamine	59
Haridus ja kultuur	60
IV Türi linna elanikkond	71
Elanikkonna üldine dünaamika	
Elanikkonna vanuseline ja sooline koosseis	
Elanikkonna rahvuslik koosseis	
Elanikkonna abiellumus	

Lõppsõna	82
Resümee	85
Kasutatud kirjanduse loetelu	90